

گروه آموزشی مطالعات اجتماعی

(خلاصه دروس)

پایه نهم متوسطه اول

بخش اول «دروس یک تا دوازده»

(گروه آموزشی درس مطالعات اجتماعی)

(استان گلستان)

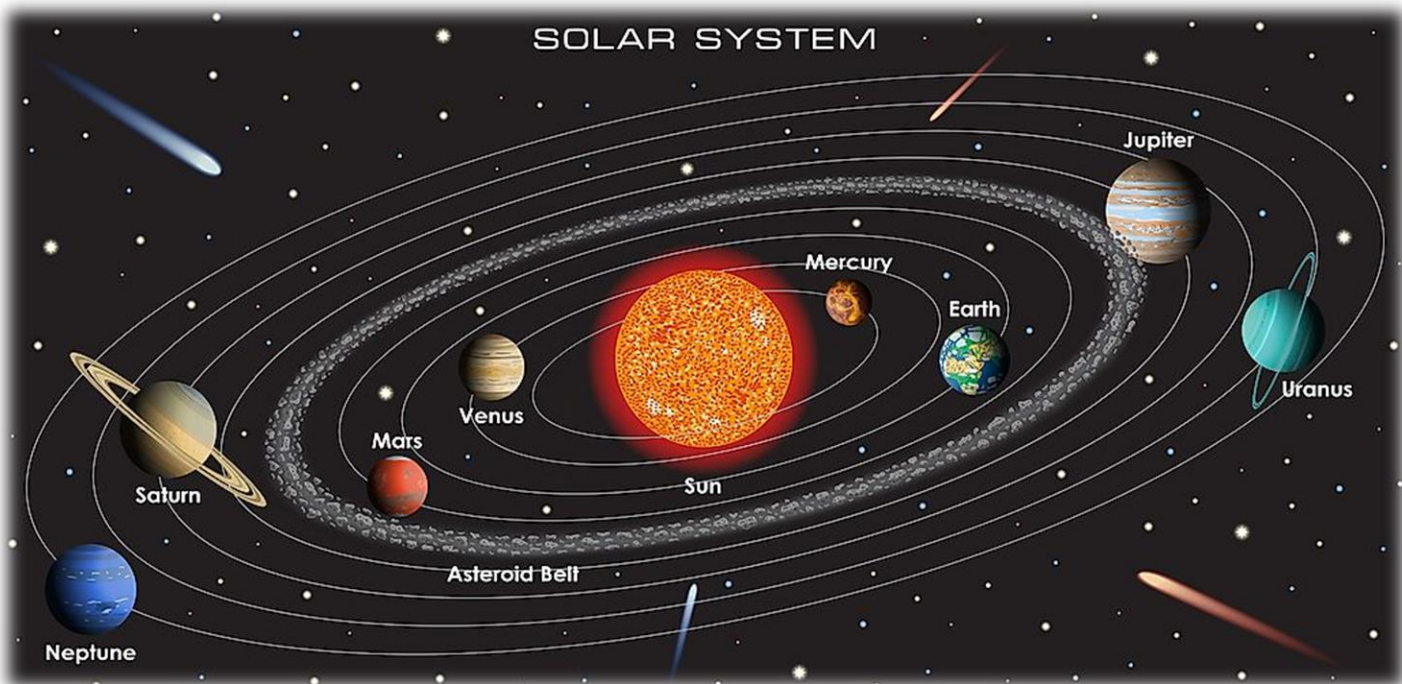
سال تحصیلی ۱۴۰۲ - ۱۴۰۱

سال تحصیلی ۱۴۰۲ - ۱۴۰۱

خلاصه درس ۱ - مطالعات اجتماعی پایه نهم (زمین، مهد زیبای انسان ها)

منظومه شمسی متشکل از یک ستاره به نام خورشید و اجرام آسمانی که در مدارهای پیرامون آن می گردند.

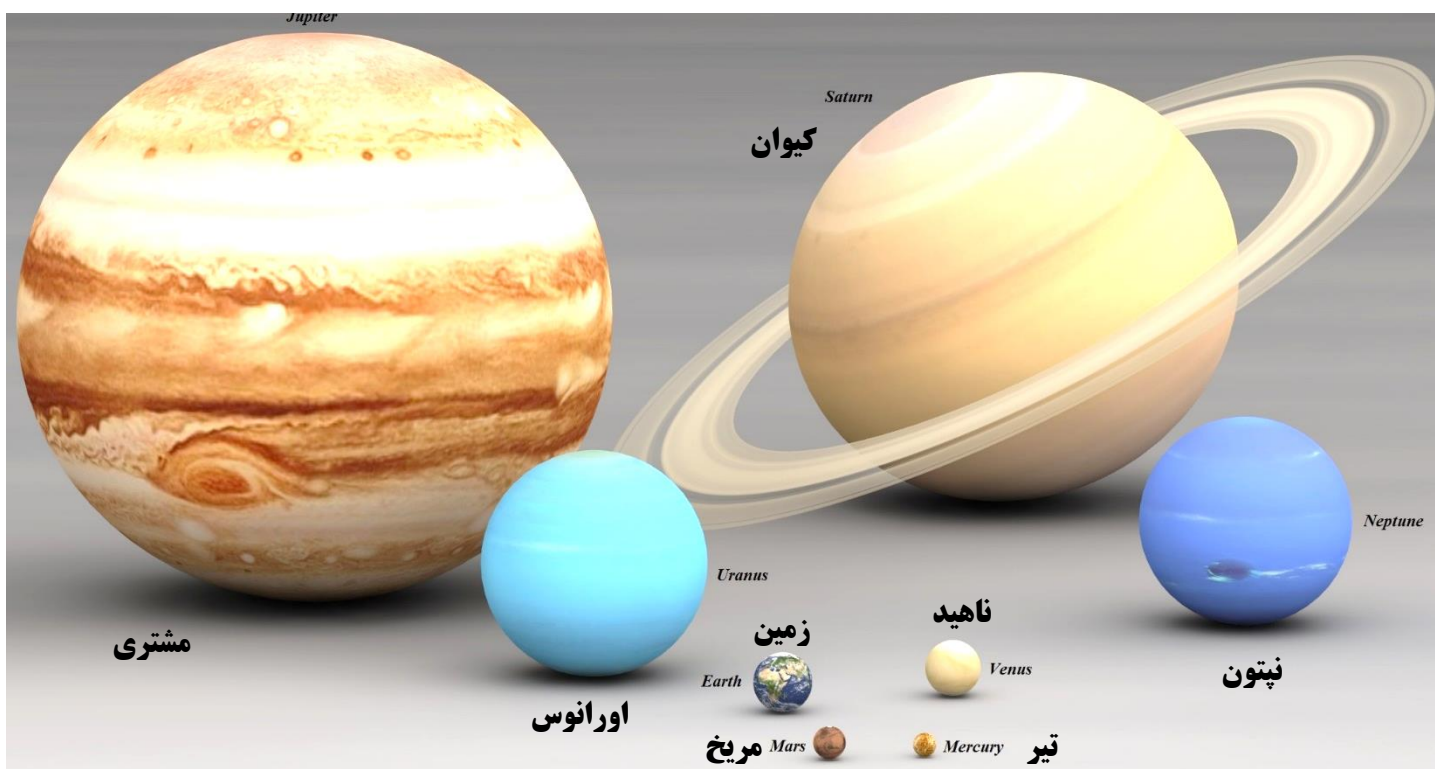

منظومه خورشید دارای **هشت سیاره** است. که **زمین، سومین سیاره** آن است.

❖ **سیارات درونی:** به ۴ سیاره نزدیک به خورشید که **سطحی جامد** دارند، سیارات درونی گفته می شود.

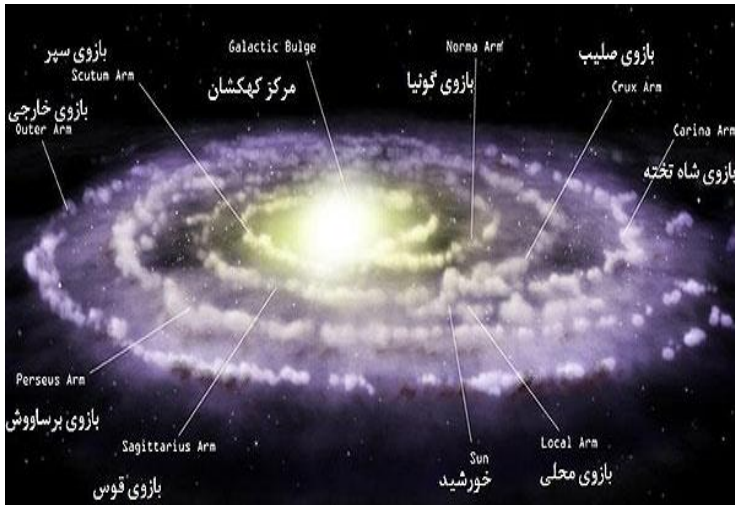
❖ **سیارات بیرونی:** ۴ سیاره دورتر که از گازهای مختلف تشکیل شده اند، سیارات بیرونی نام دارند.

دانشمندان، عمر زمین و منظومه خورشیدی را حدود ۴/۵ میلیارد سال تخمین می زنند.

مقایسه اندازه سیارات منظومه شمسی

ستاره خورشید و منظومه خورشیدی، تنها یکی از میلیاردها ستاره «**کهکشان راه شیری**» است. البته کهکشان راه شیری نیز، خود یکی از هزاران کهکشان در فضا است.

کهکشان راه شیری بیش از ۲۰۰ میلیارد ستاره دارد و قطر هسته آن ۱۰۰۰۰ سال نوری است. حدود ۲۵۰ میلیون سال طول می کشد تا خورشید با سرعت ۲۲۰ کیلومتر در ثانیه، مرکز این کهکشان را دور بزند.

سیارات درونی (تیر، ناهید، زمین، مریخ)

موقعیت مکانی

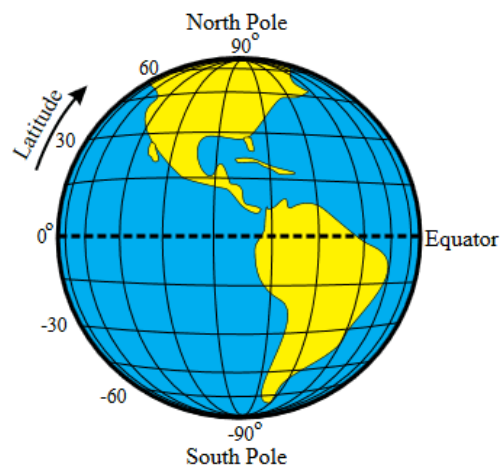
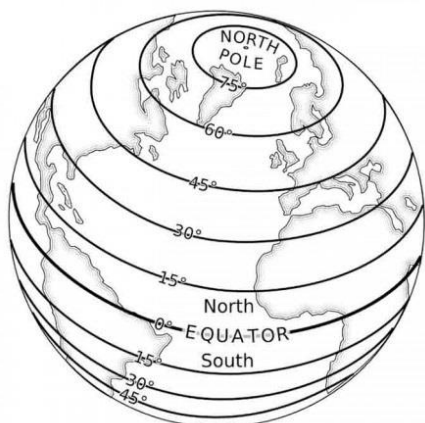
مساحت کره زمین ۵۱۰ میلیون کیلومتر مربع است و سطح این کره را **خشکی ها (قاره ها)** و **آب ها** پوشانده است. هر پدیده مانند جلگه، رود، دریا، کوه، دشت، شهر یا روستا بر روی کره زمین مکانی دارد.

موقعیت مکانی یک پدیده، مکان دقیق قرار گرفتن آن روی کره زمین است.

برای تعیین موقعیت مکانی پدیده ها بر روی کره زمین و مطالعه درباره مکان ها، خطوط و تقسیمات فرضی را ابداع کرده اند.

مدارها

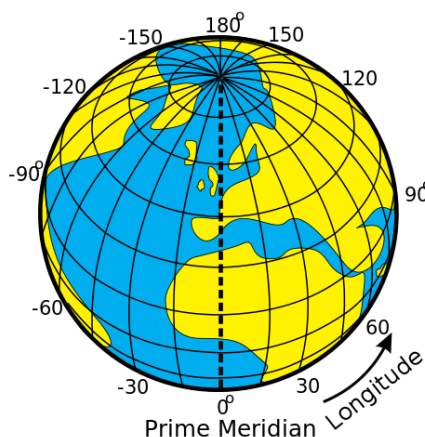
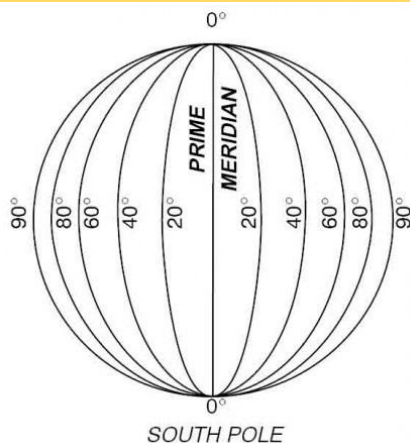
در فاصله مساوی از دو قطب شمال و جنوب، می توانیم یک دایره بزرگ را به دور زمین تصور کنیم. این دایره بزرگ، استوا نام دارد.

به دایره هایی که در هر دو نیمکره به موازات استوا رسم شده اند مدار (Orbit) می گویند. هر چه به قطب شمال یا جنوب نزدیک می شویم، این دایره ها کوچکتر می شوند.

مدار استوا (مدار مبدأ) صفر درجه است. بقیه مدارها بین (۰) تا (۹۰) درجه شمالی (N) و (۰) تا (۹۰) جنوبی (S) درجه بندی شده اند. مجموعاً ۱۸۰ درجه (هر نیم کره ۹۰ درجه).

نصف النهارها

نصف النهارها نیم دایره های فرضی هستند که از قطب شمال تا قطب جنوب کشیده شده اند و طول مساوی دارند. نصف النهار مبدأ، صفر درجه و نصف النهارهای دیگر از ۰ تا ۱۸۰ درجه غربی (W) و ۱۸۰ درجه شرقی (E) درجه بندی شده اند؛ زیرا محیط زمین ۳۶۰ درجه است (هر نیم کره ۱۸۰ درجه).

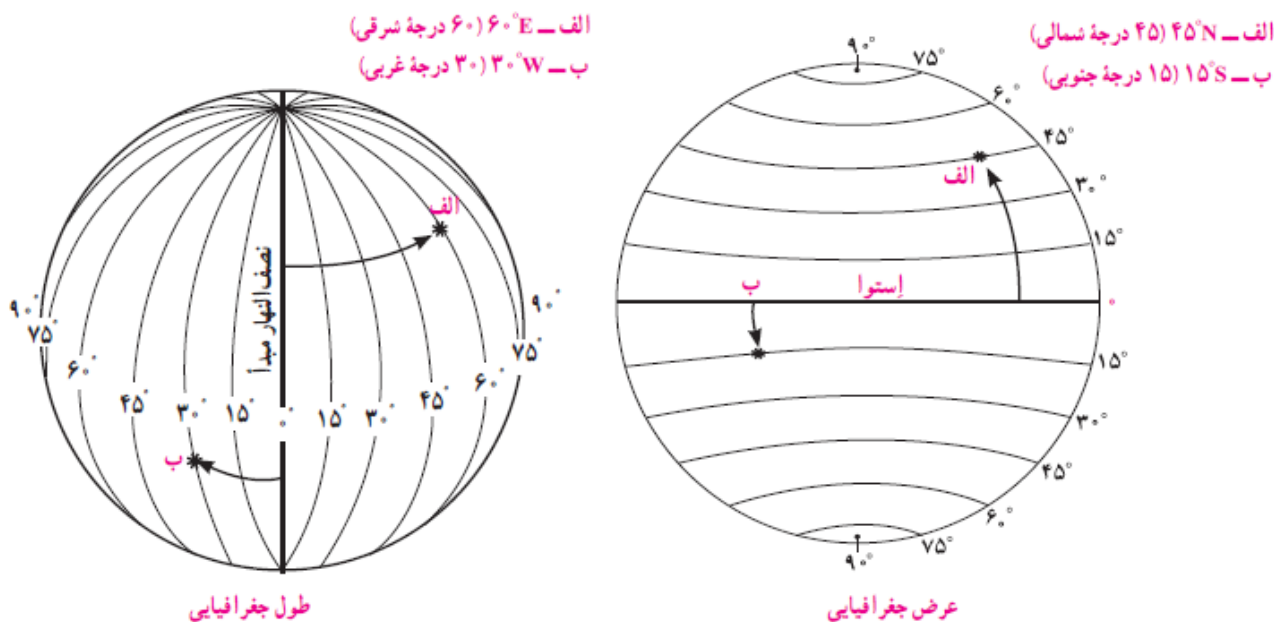
نصف النهارها همگی از قطب شمال و جنوب گذشته و برابر می باشند. و چون هیچ برتری نسبت به یکدیگر ندارند برای استفاده از آنها باید یکی را به عنوان نصف النهار مبدأ برگزید و بقیه را بر مبنای آن نام گذاری کرد.

طول و عرض جغرافیایی (مختصات جغرافیایی)

هر نقطه از کره زمین روی یک مدار و یک نصف النهار مشخص قرار دارد که به آنها «مختصات جغرافیایی» آن نقطه می گویند.

طول جغرافیایی هر مکان عبارت است از فاصله آن مکان با نصف النهار مبدأ بر حسب درجه.

عرض جغرافیایی هر مکان عبارت است از فاصله آن مکان با مدار استوا بر حسب درجه.

برای نوشتن طول و عرض جغرافیایی، از علائم اختصاری N (شمالی)، S (جنوبی)، E (شرقی) و W (غربی) استفاده می شود.

استفاده از ماهواره ها در تعیین موقعیت:

استفاده از ستارگان و اسطرلاب، تهیه نقشه های اولیه و قطب نما، از ابزارهای اولیه تعیین مکان و مسیر بود.

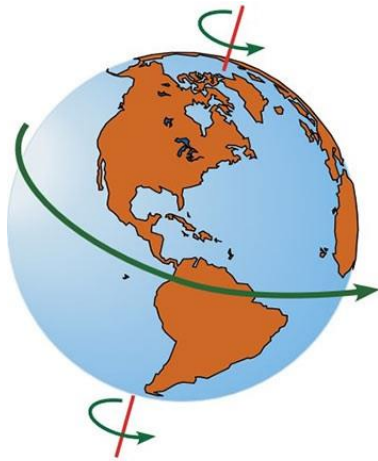
تلاش برای **مسیریابی و تعیین مکان** با روش های دقیق که در هر شرایطی بتوان با کمک آن **عملیات ناوبری** را انجام داد، در دهه های اخیر منجر به استفاده از ماهواره گردید.

ناوبری ماهواره ای، روشی جدید است که در آن از چندین ماهواره برای ارائه موقعیت و جهت جغرافیایی و مسیر حرکت استفاده می شود.

مبنای کار این قبیل سیستم ها بر پایه امواج رادیویی است که بین ماهواره و مسیر گیرنده های مختلف، رد و بدل می شود.

خلاصه درس ۲ - مطالعات اجتماعی پایه نهم (حرکات زمین)

زمین از غرب به شرق می چرخد.

حرکات زمین: حرکت وضعی - حرکت انتقالی

الف) حرکت وضعی:

زمین در هر ۲۴ ساعت یکبار به دور محور خود می چرخد، که به آن حرکت وضعی می گویند.

نتایج حرکت وضعی زمین:

۱) پیدایش شب و روز: (اگر زمین ثابت بود یک طرف همیشه شب و طرف دیگر همیشه روز بود.)

حرکت ظاهری خورشید: ما هر روز در آسمان، خورشید را می بینیم

که از مشرق طلوع کرده و عصر به سمت مغرب حرکت کرده و غروب می کند. این جابه جایی یا حرکت خورشید در آسمان، حرکت ظاهری است. در واقع خورشید جابه جا نمی شود بلکه زمین می چرخد.

۲) اختلاف ساعت: ساعت واقعی، ساعت رسمی

زمان واقعی، مبنای آن موقعیت خورشید در آسمان است. کاربرد زمان واقعی: انجام عبادات مانند نماز

چرا در زندگی روزانه نمی توان از ساعت واقعی استفاده کرد؟

زیرا: در تعیین قرارهای ملاقات، زمان باز و بسته شدن اداره ها و مغازه ها و برنامه حرکت قطارها و هواپیماها مشکلات زیادی به وجود می آید.

ساعت رسمی: کره زمین برای آنکه یک دور یا ۳۶۰ درجه به دور خود بچرخد، ۲۴ ساعت وقت لازم

دارد. پس اگر ۳۶۰ درجه محیط کره زمین را به ۲۴ قاچ تقسیم کنیم، هر یک از قاچ ها ۱۵ درجه

پهنا دارد. هر منطقه زمانی یک قاچ است و یک ساعت را به خود اختصاص می دهد.

بنابراین، همه نصف النهارهایی که داخل یک قاچ قرار گرفته اند،

به طور توافقی ساعت یکسانی دارند.

در برخی کشورهای وسیع، مانند چین، روسیه و ... چند ساعت رسمی وجود دارد. بنابراین، مردم این کشورها، هرگاه از شرق به غرب یا برعکس مسافرت کنند، مجبورند ساعت خود را جلو یا عقب بکشند.

ب) حرکت انتقالی

یک دور کامل زمین به گرد خورشید، یک سال طول می کشد که به آن حرکت انتقالی می گویند.

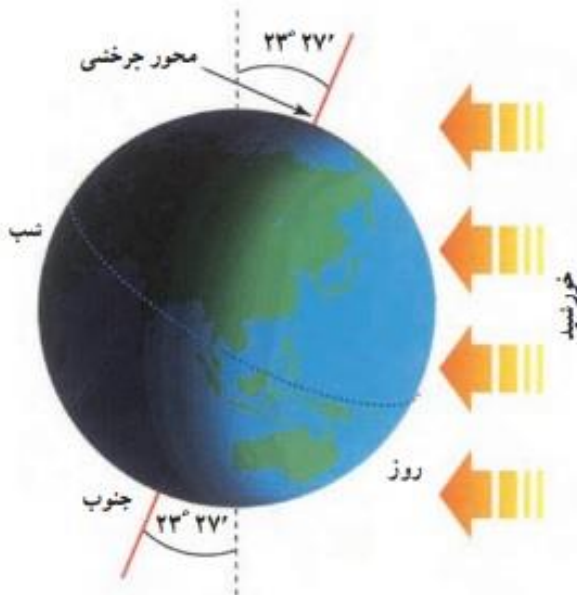
مدار زمین، بیضی شکل است و زمین با سرعت میانگین ۳۰ کیلومتر در ثانیه، این مسیر را می پیماید.

سال خورشیدی: مدت زمان واقعی یک دور کامل گردش زمین به گرد خورشید، ۳۶۵ روز و ۶ ساعت است. اما در تقویم ها سال را ۳۶۵ روز در نظر می گیرند.

سال ۳۶۵ روزه سال رسمی است.

سال کیسه: سال ۳۶۵ روزه، سال رسمی است که ۶ ساعت از سال خورشیدی کوتاه تر است. برای جبران کسری این ۶ ساعت، هر ۴ سال یک روز به سال رسمی اضافه می شود ($4 \times 6 = 24$) از این رو سال ۳۶۶ روزه را سال کیسه می نامند.

• مایل بودن محور قطب ها

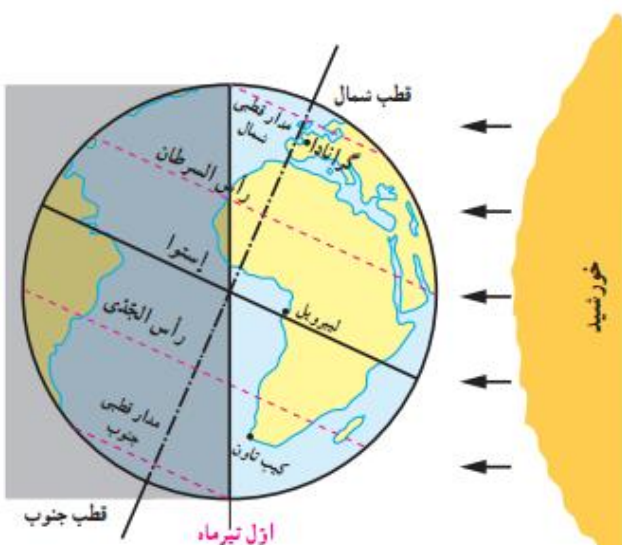

محور قطب ها بر سطح مدار گردش انتقالی زمین، **مایل** است.

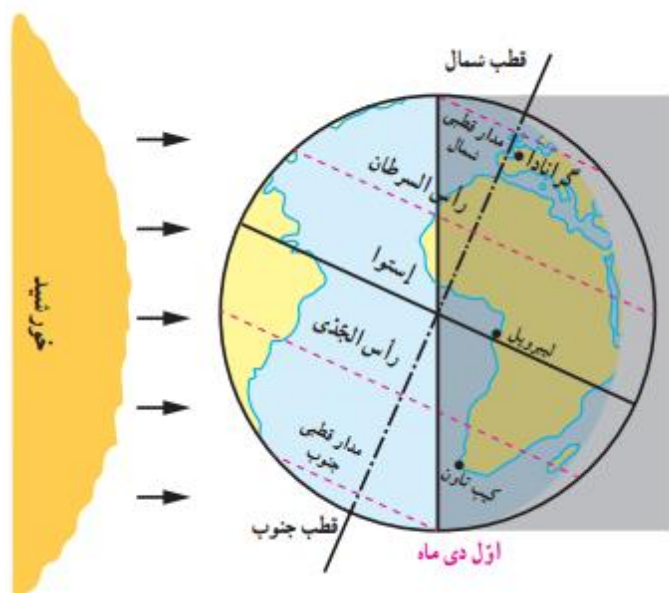
نتایج مایل بودن محور قطب ها:

- ❖ تغییر زاویه تابش در طول سال
- ❖ نامساوی بودن درازای شب و روز
- ❖ پیدایش فصل ها

پیدایش فصول

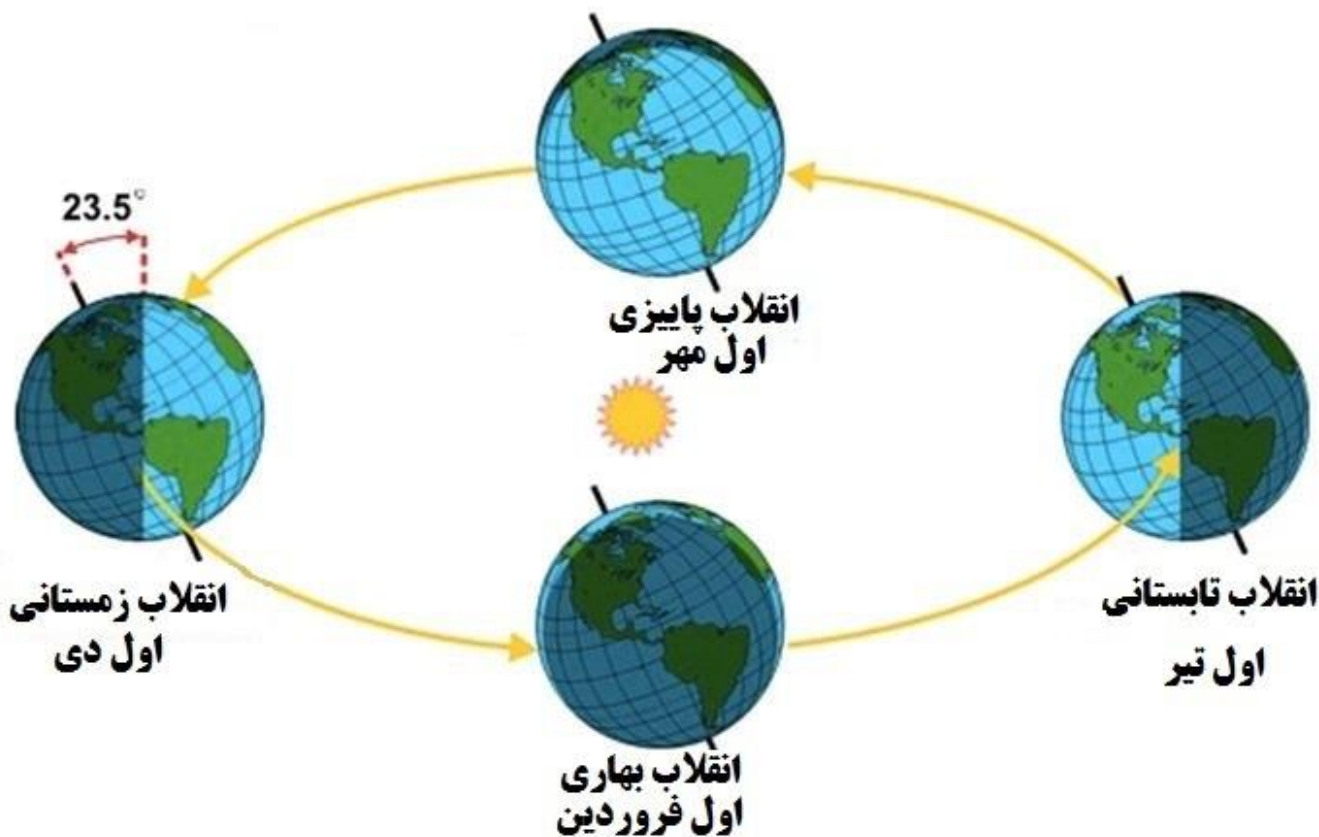
در **اول تیرماه**، خورشید در **نیم کره شمالی** به مدار **رأس السرطان** به طور عمودی می تابد. در **اول تیرماه** در **نیم کره شمالی** منطقه وسیع تری از کره زمین در معرض نور خورشید قرار می گیرد. در نتیجه، طول روزها از شب ها بیشتر است. در این هنگام که طولانی ترین روز در این نیم کره است به آن **«انقلاب تابستانی»** می گویند.

در **اول دی ماه**، خورشید به **مدار رأس الجدی** در **نیم کره جنوبی** عمودی می تابد. در اول دی ماه، در نیم کره شمالی بخش کم وسعت تری از کره زمین تابش خورشید را دریافت می کند و روزها کوتاه تر از شب هاست. در نتیجه، در **نیمکره شمالی اول دی کوتاه ترین روز سال** است که به آن «**انقلاب زمستانی**» می گویند.

در این روز، فصل زمستان آغاز می شود؛ در حالی که در همین زمان، در نیم کره جنوبی فصل تابستان آغاز شده است.

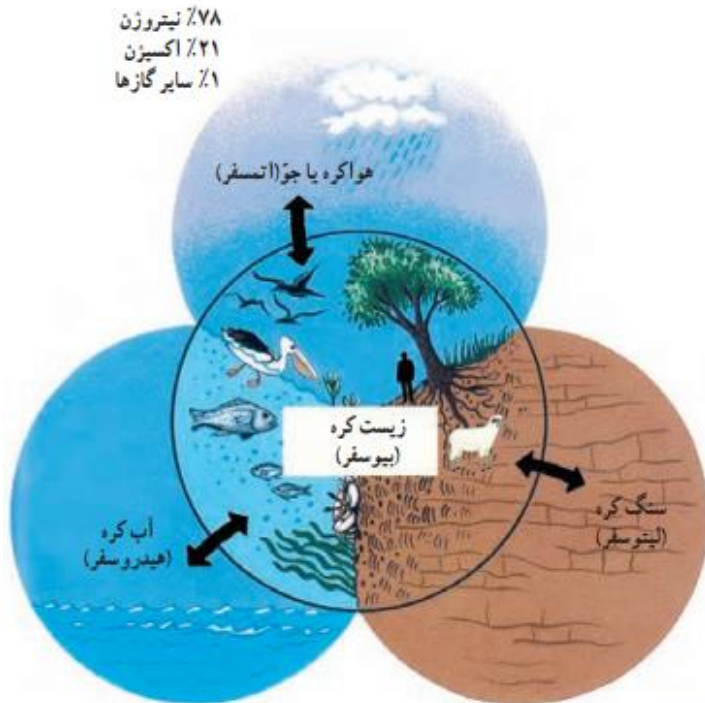
پس از **طولانی ترین و کوتاه ترین روز سال**، به تدریج با گردش زمین به دور خورشید، وسعت دایره روشنایی در دو نیم کره شمالی و جنوبی کم و زیاد می شود. در نتیجه طول روز و شب، هر روز نسبت به روز قبل تغییر می کند تا سرانجام در **دو موقع از سال، یعنی اول بهار و اول پاییز**، طول روز و شب **برابر** می شود؛ به این دو زمان «**اعتدالین**» (**اعتدال بهاری و اعتدال پاییزی**) می گویند.

خلاصه درس ۳ - مطالعات اجتماعی پایه نهم (چهره زمین)

چهار محیط تشکیل دهنده سیاره زمین:

سنگ کره (لیتوسفر) / آب کره (هیدروسفر) / هوا کره (اتمسفر) / زیست کره (بیوسفر)

❖ بخش **خارجی کره زمین** یا پوسته آن که حالت جامد دارد و از **سنگ و خاک** تشکیل شده است، **سنگ کره (لیتوسفر)** نامیده می شود.

❖ **آب کره (هیدروسفر)** شامل اقیانوس ها و دریاها، دریاچه ها، رودها و بقیه آب های سطحی، آب های زیرزمینی، یخچال ها و نزولات جوی است.

❖ **هوا کره یا جو (اتمسفر)** نیز شامل گازهایی است که دور تا دور کره زمین را فرا گرفته اند.

❖ سه محیط **سنگ کره، آب کره و هوا کره**، با هم سیاره زمین را برای **زندگی انسان و دیگر موجودات زنده** مناسب می سازند، که به آن **زیست کره (بیوسفر)** می گویند.

خشکی ها: وسعت خشکی های زمین نسبت به آبها کم است حدود ۷۱ درصد سطح زمین را آب تشکیل می دهد.

ناهمواری ها:

سطح خشکی ها صاف نیست و فلات ها، کوه ها، تپه ها، دشت ها و جلگه ها، پستی ها و بلندی های زیادی در آنها به وجود آورده اند.

جلگه های پهناور جهان در کنار دریاها یا امتداد رودهای بزرگ تشکیل شده اند. **فلات ها** سرزمین هایی نسبتاً **هموار** اما **مرتفع** اند که از اطراف به سرزمین های کم ارتفاع و پست منتهی می شوند. **فلات تبت بلندترین فلات جهان است.**

مقایسه کوه های جوان و کوه های پیر			
شکل دره ها	شیب دامنه ها	شکل قله ها	شکل ناهمواری
تنگ به شکل V	شیب تند	بلند و نوک تیز	ناهمواری های جوان
باز به شکل U	شیب ملایم	گنبدی شکل	ناهمواری های پیر

ناهمواری های جهان طی میلیون ها سال پدید آمده و در طول زمان تغییر شکل داده اند. به طور کلی، دو دسته از عوامل، موجب پیدایش و تغییر شکل ناهمواری ها شده اند:

❖ عوامل طبیعی

❖ عوامل انسانی

دلایل تغییر شکل ناهمواری ها توسط انسان در طول زمان:

انسان همواره برای **رفع نیازهای خود** و **بهره برداری از محیط طبیعی**، چهره ناهمواری ها را تغییر داده است.

کدام فعالیت های انسان بر تغییر شکل ناهمواری ها تاثیر گذاشته است؟

ایجاد سد – معدن – جاده – کشت پلکانی برنج – تونل – جاده و خانه های روستایی (روستای کندوان)

خلاصه درس ۴ - مطالعات اجتماعی پایه نهم (آب فراوان، هوای پاک)

پنج مجموعه آبی بزرگ

اقیانوس آرام / اقیانوس اطلس / اقیانوس هند / اقیانوس منجمد شمالی / اقیانوس منجمد جنوبی

آب کره (هیدروسفر) همه آب‌های زمین یعنی **اقیانوس‌ها، دریاها، دریاچه‌ها و رودها** و ... را شامل می‌شود.

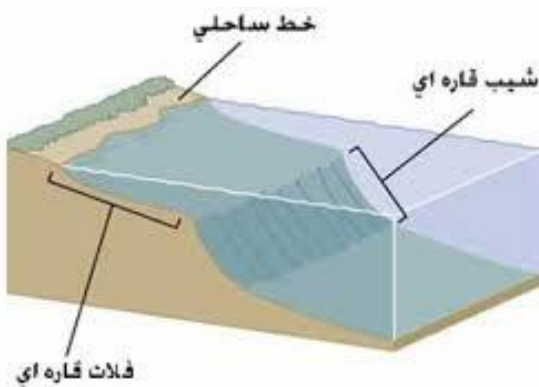
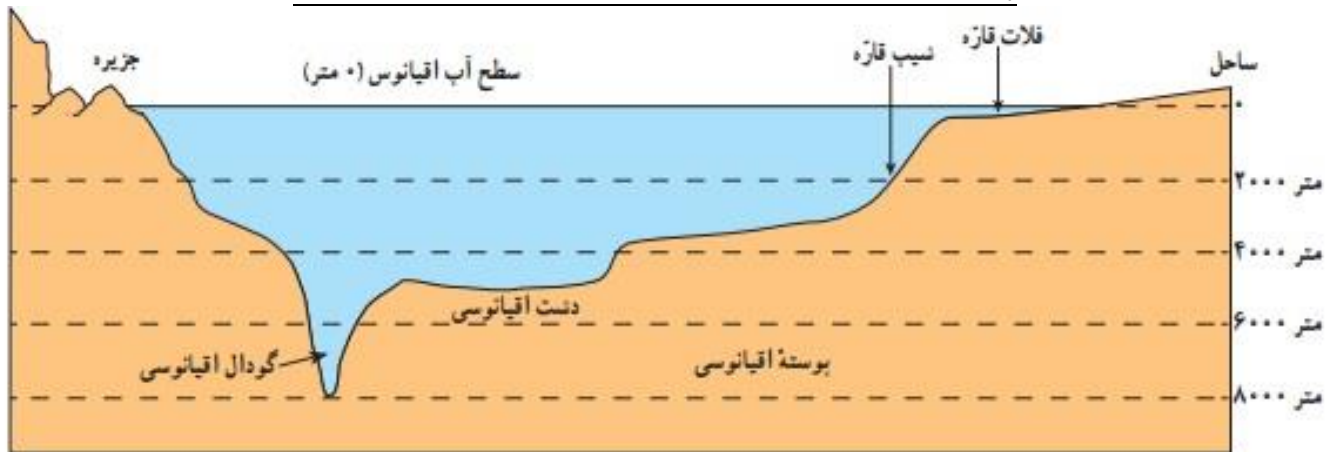
❖ **اقیانوس آرام** پهناورترین اقیانوس کره زمین است (۱۰۰ برابر مساحت کشور ایران است).

❖ عمیق‌ترین نقطه آب‌های جهان در این اقیانوس قرار دارد. (درازگودال ماریانا با ۱۱ هزار متر عمق).

ناهمواری‌های کف اقیانوس‌ها

فشار زیاد آب، تاریکی و دمای کم در اعماق آب، کاوش‌های علمی در بستر اقیانوس‌ها را با دشواری‌های زیادی روبه‌رو کرده است.

پوسته زمین در کف اقیانوس‌ها و دریاها امتداد دارد.

فلات قاره (ایوان خشکی):

در جاهایی که اقیانوس‌ها با **خشکی** تماس دارند، اغلب ناحیه‌ای **کم عمق** با **ژرفایی کمتر از ۲۰۰ متر** دیده می‌شود که به آن **فلات قاره (ایوان خشکی)** می‌گویند. **فلات قاره در دریاها و دریاچه‌ها نیز دیده می‌شود.**

معمولاً فلات قاره‌ها از نظر وجود **منابع سرشار نفت و گاز** و **جزایر ماهیگیری** اهمیت زیادی دارند.

شیب قاره:

بعد از فلات قاره‌ها ناگهان شیب زیاد می‌شود، به این بخش، **شیب قاره** می‌گویند.

حرکات آب دریا به صورت موج، جزر و مد و جریان‌های دریایی است.

انسان و اقیانوس ها

فواید اقیانوس ها برای انسان:

- ❖ منابع مهم تأمین غذا برای انسان
- ❖ امکان حمل و نقل کم هزینه تر میلیون ها تن بار با کشتی
- ❖ منبع تأمین آب شیرین به صورت غیرمستقیم برای ساکنان جهان.

کدام رفتارهای انسان باعث آسیب رساندن به اقیانوس ها شده است؟

- ❖ ورود چند میلیون تن زباله های سمی کارخانه ها، پلاستیک و مواد تجزیه نشدنی به اقیانوس ها
- ❖ دفن زباله های اتمی در اعماق اقیانوس ها
- ❖ صید بی رویه و انبوه ماهی ها با دسترسی به فناوری های جدید مانند کشتی های مجهز به رادار یا نصب دائمی تورها در آب.

هواکره (اتمسفر)

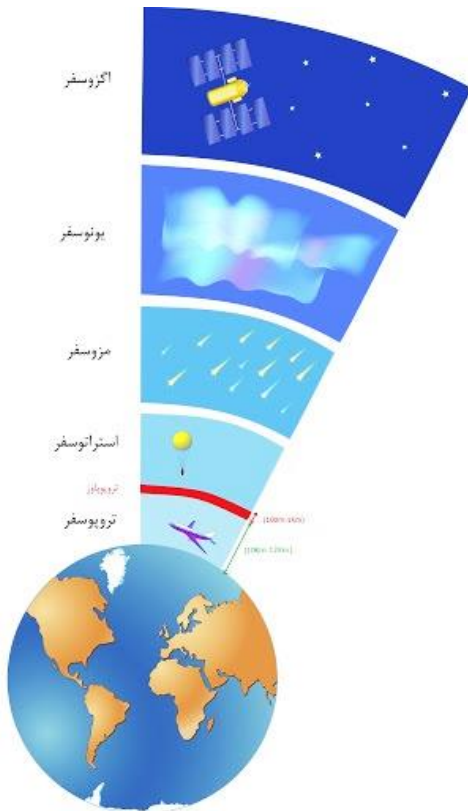
جو یا هواکره لایه ای از گاز است که از سطح زمین تا ارتفاع حدود ۳۰۰۰ کیلومتری اطراف سیاره زمین را در بر گرفته است.

جو مخلوطی از گازهای مختلف (۷۸% نیتروژن) (۲۱% اکسیژن) و سایر گازها مانند دی اکسید کربن و بخار آب است.

پایین ترین لایه، که نزدیک به سطح زمین است،

وردسپهر (تروپوسفر) نام دارد.

تشکیل ابرها و بسیاری از تغییرات آب و هوایی در این لایه صورت می گیرد.

عوامل مؤثر بر تفاوت آب و هوای جهان

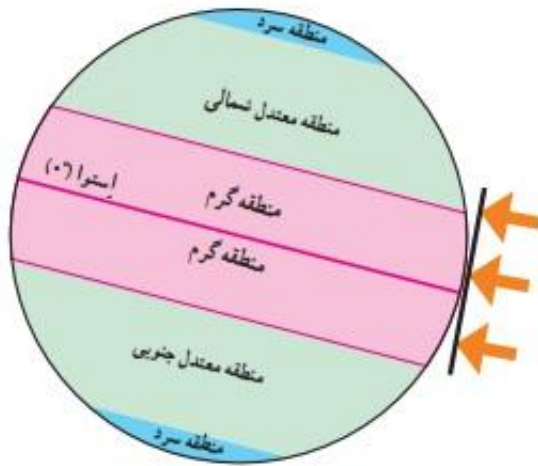
(۱) زاویه تابش خورشید و عرض جغرافیایی

سرزمین های نزدیک استوا اشعه عمودی خورشید را دریافت می کنند اما هر چه از استوا به طرف قطب ها پیش می رویم، تابش خورشید مایل تر می شود. در نتیجه، گرمای کمتری به زمین می رسد.

به طور کلی، از یکسان نتابیدن خورشید به سطح زمین،

سه منطقه پدید می آید:

- ۱- **منطقه گرم** در دو طرف استوا تا مدارهای رأس السرطان و رأس الجدی
- ۲- **منطقه معتدل** شمالی و جنوبی،
- ۳- **منطقه سرد** در مجاورت قطب ها

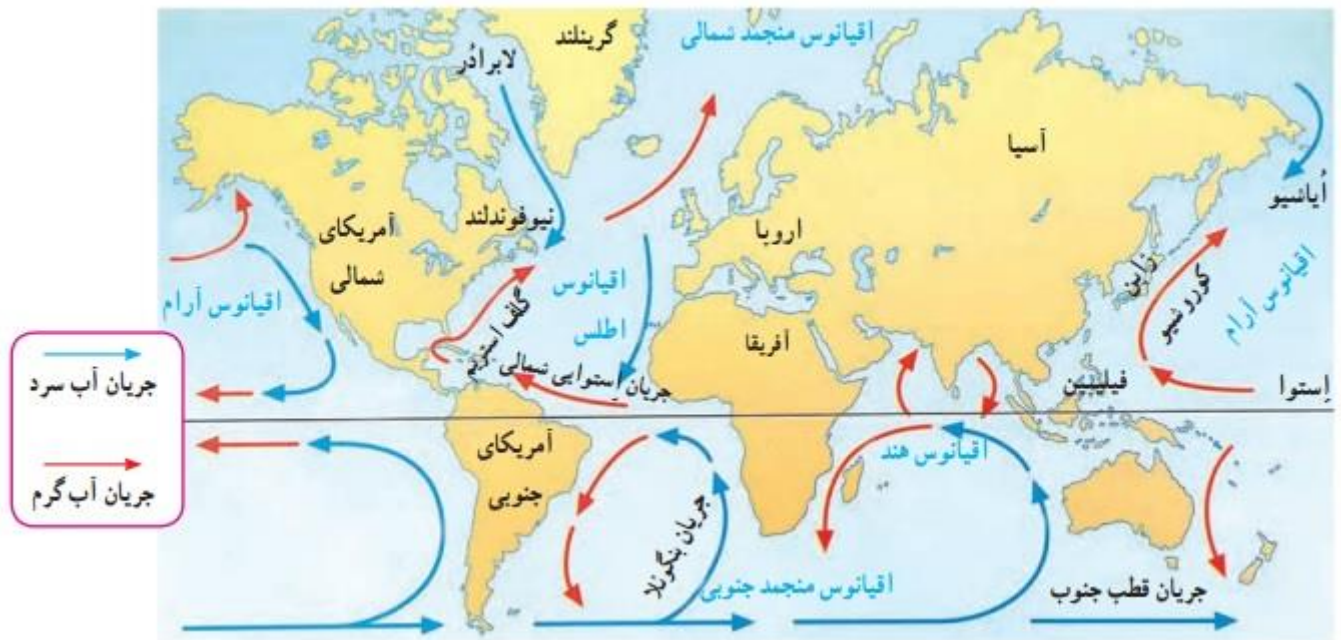

(۲) دوری و نزدیکی به اقیانوس ها و دریاها

خشکی ها زودتر از آبها گرم می شوند و سریع تر گرمای خود را از دست می دهند. آب ها بیشتر از

خشکی ها گرما را در خود ذخیره می کنند. به همین سبب، **اقیانوس ها و دریاها موجب اعتدال دمای**

نواحی مجاور خود در زمستان و تابستان می شوند و گرما و سرمای مناطق را کاهش می دهند.

تأثیر جریان های دریایی بر آب و هوا:

عبور جریان های دریایی آب گرم از کناره کشورها موجب می شود که سرمای هوا در زمستان کاهش پیدا کند. به عکس، عبور جریان های آب سرد موجب بروز سرمای شدید در کناره ها می شود.

محل تلاقی آب های گرم و سرد از مهم ترین مناطق صید ماهی جهان است.

۳) ارتفاع از سطح زمین

در لایه **وردسپهر (نزدیک ترین لایه جو به زمین)**، هر چه از سطح زمین بالاتر می رویم دمای هوا کم می شود. بنابراین، در نواحی مرتفع و بر فراز قله ها و کوه ها و دامنه ها دما پایین تر از نواحی پست است.

تأثیر ارتفاعات بر آب و هوا:

- ❖ جلوگیری از نفوذ توده های مرطوب به آن سوی خود
- ❖ تغییر جهت وزش بادها

۴) فشار هوا و جریان باد

هوا مانند همه گازها سنگینی دارد و بر همه چیز فشار وارد می کند. ولی ما این فشار را حس نمی کنیم. فشار هوا در یک مکان متغیر است و کم و زیاد می شود.

فشار هوا را با دستگاه های فشارسنج اندازه گیری می کنند.

تشکیل باد: هوا همیشه از جایی که **فشار بیشتری** دارد به سمت جایی که **فشار کمتری** وجود دارد جریان می یابد و به این ترتیب، **باد** به وجود می آید.

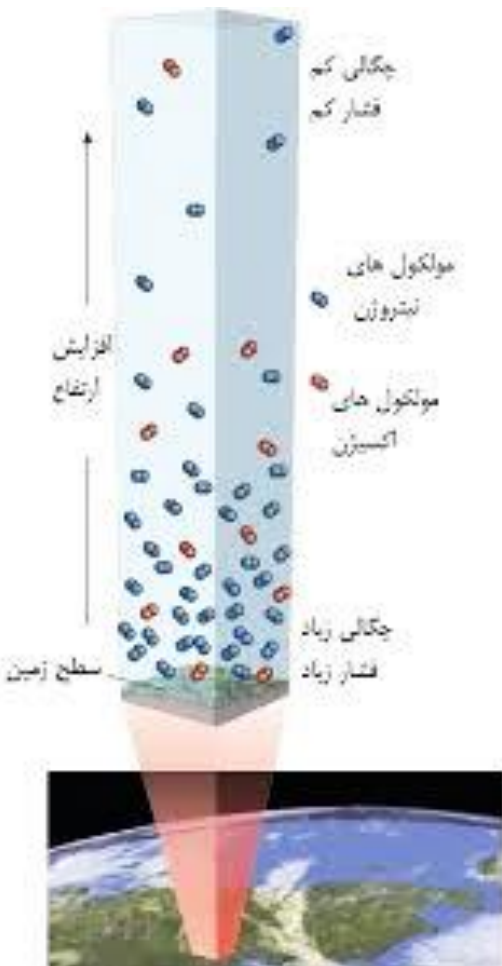
پراکندگی کانون های فشار (مناطق فشار زیاد و مناطق فشار کم) از عوامل مهم جریان عمومی هوا و تغییرات آب و هوایی در مناطق مختلف است.

انسان و تغییرات آب و هوایی

دانشمندان معتقدند که طی صد سال گذشته،

زیاد شدن تعداد خودروها و افزایش فعالیت های صنعتی که از سوخت های فسیلی استفاده می کنند موجب افزایش دمای زمین، آلودگی هوا و افزایش گازهای گلخانه ای در هواکره شده است.

دلایل توجه ویژه ایران به انرژی هسته ای: کاربردهای پزشکی و کاهش آلودگی است.

پیامدهای ناخوشایند گرم شدن کره زمین: ذوب شدن یخ های قطبی، بالا آمدن آب دریا، به زیر آب رفتن نواحی ساحلی و جزیره ها یا افزایش و طولانی شدن دوره های خشکسالی در نواحی گرم و خشک، افزایش سیلاب و ...

خلاصه درس ۵ - مطالعات اجتماعی پایه نهم (پراکندگی زیست بوم های جهان)

زیست بوم (بیوم)

زیست بوم یک ناحیه وسیع جغرافیایی است که در آن، انواع خاصی از گیاهان و جانوران زندگی می کنند. هر زیست بوم از چند بوم سازگان (اکوسیستم) تشکیل شده است.

زیست بوم تایکا

زیست بوم بیابان

زیست بوم جنگل های بارانی استوایی

زیست بوم توندرا

تنوع زیست بوم ها به عواملی چون:

❖ آب و هوا، (بیشترین تاثیر را دارد).

❖ شکل ناهمواری ها،

❖ میزان ارتفاع زمین،

❖ جنس خاک بستگی دارد.

در بین عناصر آب و هوایی (دما و بارش)

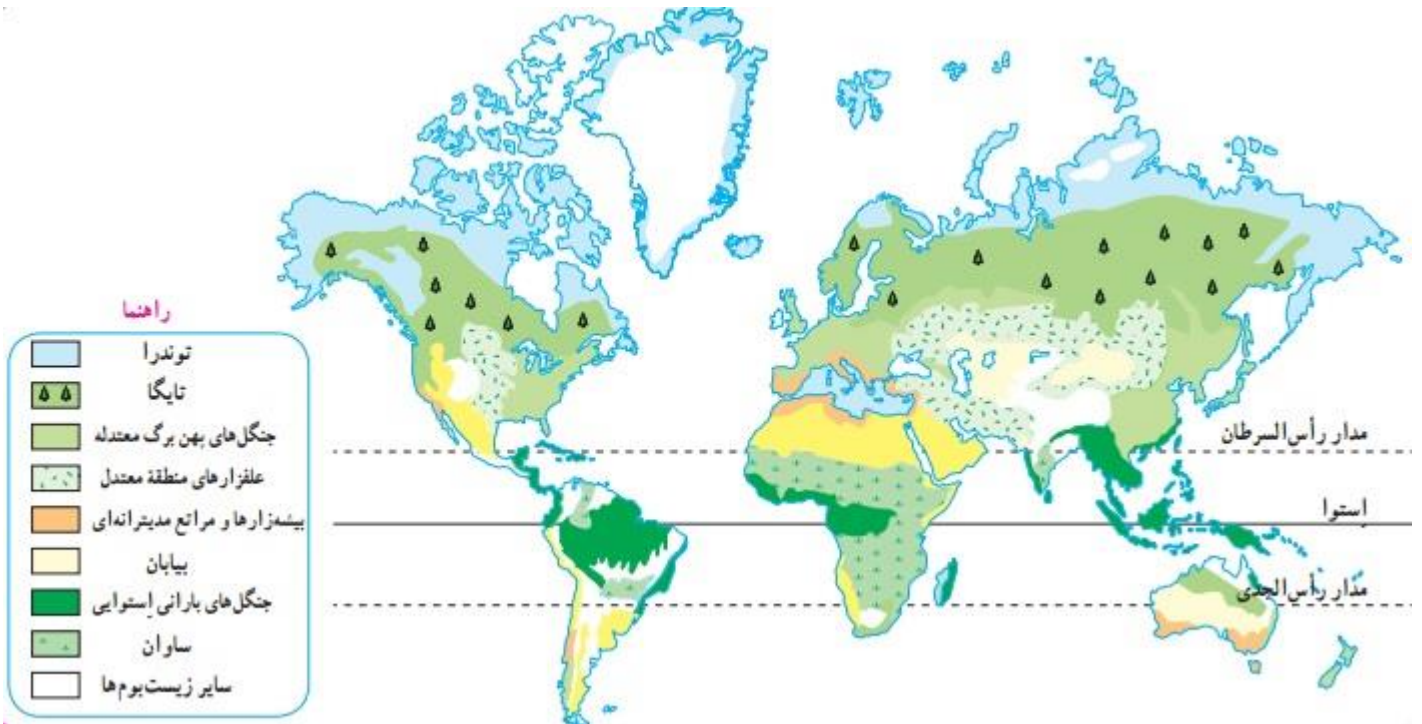
بیشترین تاثیر را دارد،

به طوری که با تغییر دما و بارش از یک ناحیه به

ناحیه دیگر، پوشش گیاهی تغییر می کند.

عوامل موثر بر پوشش گیاهی یک ناحیه به ترتیب اهمیت:

(۱) میزان دما (۲) بارش، (۳) طول مدت فصل خشک (۴) تبخیر

نقشه پراکندگی زیست بوم های جهان بر اساس تقسیم بندی «گودی» از جغرافی دانان زیستی جهان

توندرا

- ❖ توندرا ناحیه ی در **نزدیکی قطب شمال و حاشیه اقیانوس منجمد شمالی** است.
- ❖ **زمستان های طولانی** همراه با سرمای شدید حدود منفی ۳۴ درجه سانتی گراد
- ❖ **تابستان های کوتاه** با میانگین دمای حداکثر ۱۲ درجه سانتی گراد
- ❖ زمین های توندرا از یخ و برف پوشیده شده است.
- ❖ در توندرا فقط گیاهانی چون **خزه و گل سنگ** می توانند برویند.
- ❖ بزرگ جثه ترین جانور توندرا، **خرس قطبی** است.

روباه قطبی

خزه و گل سنگ

خرس قطبی در حال بریدن

اسکیوها و گوزن شمالی

تایگا

جنگل های تایگا، زمستان

عقاب کاکل سفید، آلاسکا

گرگ خاکستری

سمور دریایی، کانادا

حمل الوار، کانادا

- ❖ در جنوب توندرا و در قاره های آسیا، اروپا و آمریکای شمالی گسترش یافته است.
- ❖ در ۶ ماه از سال میانگین دما کمتر از صفر درجه است.
- ❖ بارندگی بین ۲۵۰ تا ۵۰۰ میلی متر و زمین همیشه مرطوب است.
- ❖ پوشش گیاهی آن جنگل های مخروطیان و سوزنی برگ هاست.
- ❖ درختان این ناحیه، مانند کاج و سرو، همیشه سبزند و برگریزان ندارند.

تقریباً تمام جنگل های کشور کانادا از نوع تایگاست.

این جنگل ها بخش عمده ای از چوب نرم برای تولید کاغذ را تأمین می کنند.

جنگل های بارانی استوایی

بامبو

جنگل های انبوه استوایی و خزندگان

توکا

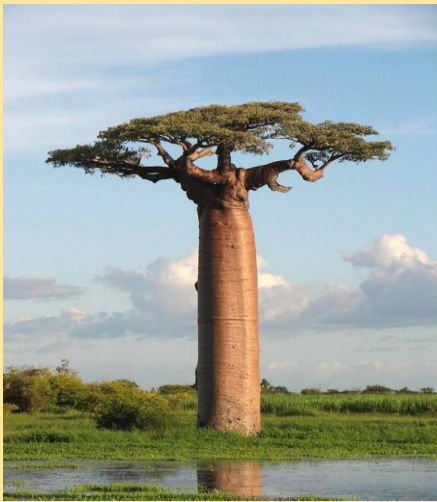
بابون، یک نوع میمون

نخل روغنی، مالزی

- ❖ در مجاورت خط استوا در چند قاره گسترده شده است.
- ❖ هوا همیشه گرم، رطوبت حدود ۸۰ درصد و میزان بارندگی سالیانه ۲۵۰۰ میلی متر است.
- ❖ جنگل های بارانی استوایی چند طبقه اند.
- ❖ این زیست بوم بیشترین تنوع زیستی جهان را دارد.
- ❖ انواع حشره ها، پرندگان، خزندگان و پستانداران در آن زندگی می کنند
- ❖ گیاهان مهم این ناحیه: درختان شاه پسند (مانگرو)، نارگیل، قهوه سودانی، هوا و بامبو هستند.

ساوان

درخت بائوباب

- ❖ ساوان منطقه **علفزارها با درختان تک و منفرد** است.
- ❖ در مجاورت جنگل های استوایی واقع شده است.
- ❖ بیشترین وسعت ساوان در قاره آفریقا است.
- ❖ آب و هوای ساوان در تمام طول سال، گرم است.
- ❖ سال به **دو فصل خشک و مرطوب** تقسیم می شود.
- ❖ ساوان از نظر تنوع جانوری بسیار غنی است.
- ❖ در ساوان، علفخواران تنومند چون گورخر، فیل، زرافه و کرگدن فراوان اند.

❖ **درختان بائوباب** از گونه های گیاهی مشهور ساوان هستند.

کلبه روستایی

علف خواران ساوان

شیر ساوان

بیابان

به سرزمین های خشکی که میزان بارندگی سالیانه آنها **کمتر از ۵۰ میلی متر** باشد، بیابان گفته می شود.

بخش عمده ای از بیابان های گرم و خشک جهان در **مجاورت مدار رأس السرطان** و **رأس الجدی** واقع شده اند. مانند: صحرا در آفریقا، ربع الخالی در عربستان، لوت در ایران

پوشش گیاهی: درختان یا بوته های خاردار، که در مقابل خشکی هوا و تبخیر مقاوم اند یا آب را در خود ذخیره می کنند.

لاک پشت صحرائی، جنوب کالیفرنیا

خاریشت گوش بلند

مارمولک خاردار استرالیایی

روباد صحرای بزرگ آفریقا (Sahara)

حمل و نقل با شتر، بیابان

بیابان گبی که اطراف آن را کوه فرا گرفته است، جزء **بیابان های سرد جهان** است.

خلاصه درس ۶ - مطالعات اجتماعی پایه نهم (زیست بوم ها در خطرند)

در دو قرن اخیر، ده‌ها گونه جانوری و گیاهی منقرض شده و بسیاری از گونه‌ها نیز در معرض خطر انقراض قرار گرفته‌اند.

وقتی آخرین عضو یک گونه می‌میرد، دیگر تولید مثلی صورت نمی‌گیرد. در نتیجه، آن گونه برای همیشه منقرض و ناپدید می‌شود.

زیستگاه‌ها چرا و چگونه تخریب می‌شوند؟

نوع زیستی زمانی در معرض خطر قرار می‌گیرد که: زیستگاه طبیعی گیاهان و جانوران تخریب شود. با تخریب پوشش گیاهی در یک منطقه، غذا کم می‌شود و شرایط محیطی نامناسب گونه‌های جانوری را نیز از بین می‌برد.

مهم‌ترین عواملی که باعث تخریب زیستگاه‌ها در جهان می‌شوند عبارتند از:

- ۱) ایجاد و گسترش شهرها و روستاها، ساختن پل، جاده، ساختمان‌ها و سد‌ها بدون برنامه‌ریزی و توجه به جنبه‌های زیست محیطی.
- ۲) فعالیت‌های صنعتی و تولید انبوه کالاها در کارخانه‌ها.
- ۳) مصرف گرایی و تولید انبوه زباله
- ۴) شکار و تجارت اعضای بدن حیوانات

اهمیت و ارزش جنگل‌های بارانی استوایی:

❖ غنی‌ترین تنوع گیاهی و جانوری را دارد.

❖ دو سوم تنوع زیستی جهان مربوط به این جنگل‌هاست.

جنگل‌های استوایی را «**ریه‌های زمین**» نامیده‌اند این جنگل‌های انبوه قابلیت جذب دی‌اکسید کربن و تبدیل آن به اکسیژن را دارند.

❖ جنگل‌های بارانی استوایی خاستگاه اولیه بسیاری از درختان میوه جهان مانند **موز، نارگیل و**

انبه بوده است.

❖ امروزه از این جنگل‌ها انواع محصولات غذایی، دارویی و مواد اولیه صنعتی به دست می‌آید.

قهوه، کاکائو، انواع روغن‌ها، لوازم آرایشی و عطرها، لاستیک و خمیردندان و از عصاره گیاهان

استوایی در ترکیب داروهای شیمیایی برای معالجه سرطان استفاده می‌شود.

تخریب جنگل های استوایی در برخی از کشورها مانند **برزیل** و **اندونزی** بسیار گسترش یافته است. در پنجاه سال اخیر، **کشاورزی و دامداری و تجارت الوار و استخراج معادن طلا و بوکسیت (آلومینیم)** موجب تخریب یا جنگل زدایی در این منطقه شده است.

جنگل زدایی یعنی از بین بردن کامل جنگل ها در یک ناحیه؛

برای این کار، **جنگل ها را می سوزانند، درخت ها را با اره های برقی می بُرنند و زمین ها را با هموارساز (بولدوزر) از درختان خالی می کنند.** وقتی درختان سوزانده یا قطع می شوند، کربن دی اکسید بیشتری وارد جو می شود و **اثرات گازهای گلخانه ای** بیشتر و زمین گرم تر می شود.

برای حفظ جنگل های استوایی چه باید کرد؟ استفاده صحیح و خردمندانه – همکاری بین المللی

در بهره برداری و استفاده صحیح و خردمندانه از جنگل های استوایی چه کارهایی می توان انجام داد؟

- ۱) **ایجاد فرصت بازسازی به جنگل ها** (وقتی درختان قطع می شوند، با برنامه ریزی مناسب درختانی را جایگزین آنها کنند و فرصت رویش دوباره به درختان بدهند).
- ۲) **آموزش کشاورزی و دامپروری** با روش های علمی و جدید که کمترین آسیب را به محیط زیست برساند.
- ۳) **ایجاد پارک های وحش** به منظور مراقبت از گونه های جانوری و گیاهی در معرض خطر.

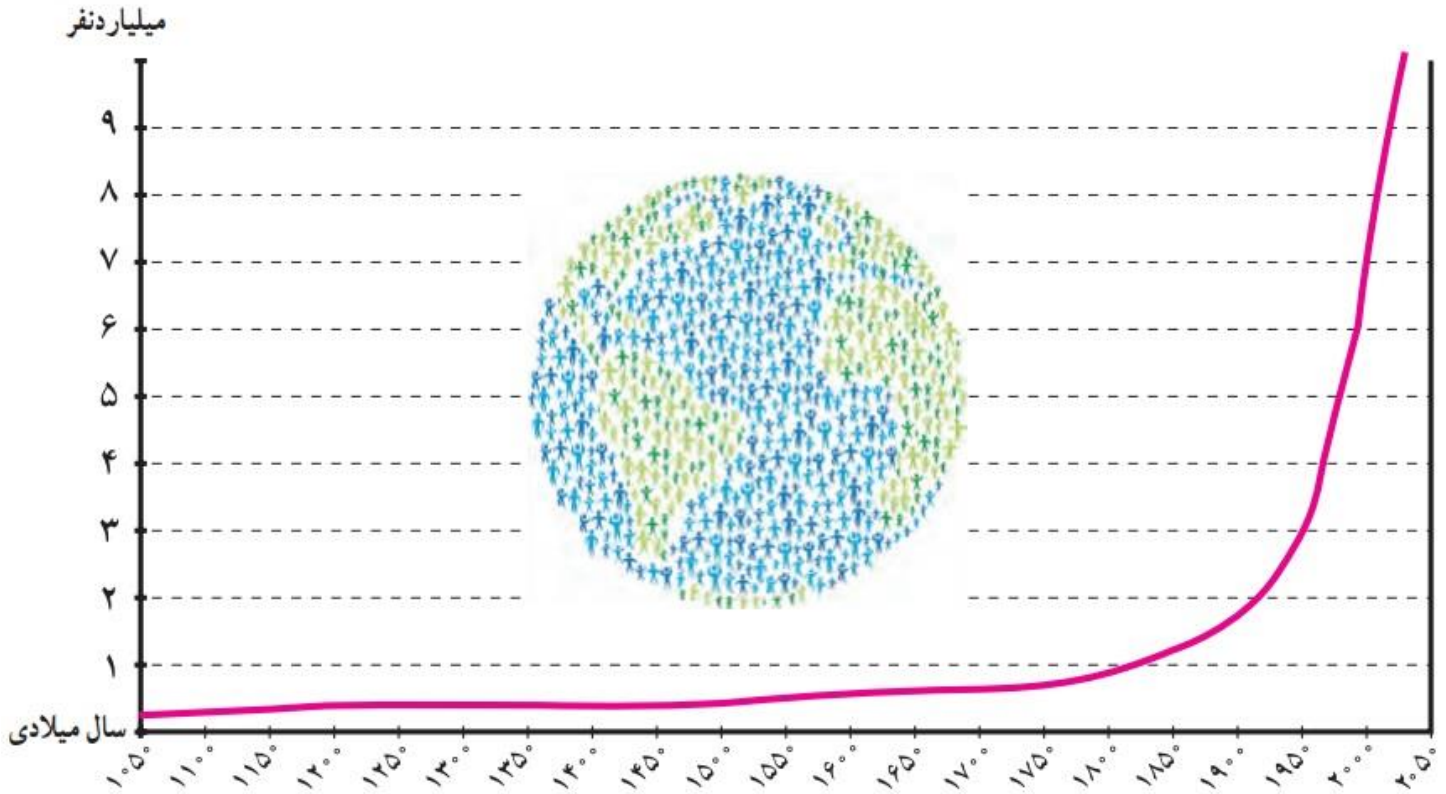
همکاری بین المللی:

- ❖ **همکاری همه جوامع و نهادها و سازمان های بین المللی برای حفاظت از زیست بوم ها و تنوع زیستی**
- ❖ **جلوگیری از زیاده خواهی کشورهای سلطه گر.** به عنوان مثال، جنگ های طولانی مدت آمریکا در برخی کشورها و استفاده بسیار زیاد از سلاح های شیمیایی و مضر برای انسان و محیط زیست، آسیب های جبران ناپذیری را به مردم و محیط زیست آن کشورها وارد کرده است.

خلاصه درس ۷ - مطالعات اجتماعی پایه نهم (جمعیت جهان)

در سال ۲۰۱۷ میلادی، جمعیت جهان از مرز ۷/۵ میلیارد نفر گذشت و پیش بینی می شود در سال ۲۰۵۰ م. به حدود ۱۱ میلیارد نفر برسد.

به نمودار جمعیت جهان توجه کنید:

تفسیر نمودار: رشد جمعیت جهان طی سال های طولانی (۱۰۵۰ م تا ۱۸۰۰ م) تقریباً ثابت یا بسیار ناچیز بوده است. زیرا عده زیادی از مردم بر اثر بیماری‌های واگیردار و عفونی، گرسنگی و قحطی یا جنگ از بین می رفتند. ولی از سال ۱۸۰۰ م به بعد رشد جمعیت جهان به دلیل، **کاهش میزان مرگ و میرها به ویژه مرگ و میر کودکان و بهبود بهداشت و تغذیه رشد صعودی داشته است.**

در دو قرن اخیر دو عامل موجب کاهش چشمگیر مرگ و میرها شده است:

- (۱) **بهبود بهداشت:** با پیشرفت در پزشکی و تجهیزات آن و مهار بیماری های واگیردار چون وبا و طاعون و ... مرگ و میرها کاهش یافت.
- (۲) **بهبود تغذیه:** با پیشرفت و گسترش کشاورزی صنعتی، تولید مواد غذایی افزایش یافت و با پیشرفت وسایل حمل و نقل، انتقال غذا به نواحی دورتر امکان پذیر شد.

موالید	=	مرگ و میر	→	جمعیت ثابت می ماند
موالید	>	مرگ و میر	→	جمعیت افزایش می یابد
موالید	<	مرگ و میر	→	جمعیت کاهش می یابد

رشد طبیعی جمعیت در یک مکان به:

(الف) میزان موالید (تولدها)

(ب) میزان مرگ و میرها در یک دوره زمانی وابسته است.

تفاوت میان میزان موالید و میزان مرگ و میر، رشد طبیعی جمعیت را نشان می دهد.

رشد جمعیت در همه کشورها یکسان نیست.

اگر درصد رشد جمعیت به کمتر از صفر برسد، به آن **رشد منفی** می گویند. در این حالت، میزان موالید کمتر از مرگ و میرها می شود.

آینده کشورهایی که دارای رشد منفی جمعیت هستند نگران کننده است زیرا:

- جمعیت سالخورده و از کار افتاده افزایش می یابد.
- جامعه از نیروی جوان برای تحصیل و علم آموزی و کار و پیشرفت محروم می شود.
- جمعیت کشور نیز کاهش می یابد.

در چه صورتی رشد جمعیت و افزایش جمعیت جوان موجب پیشرفت خواهد بود؟

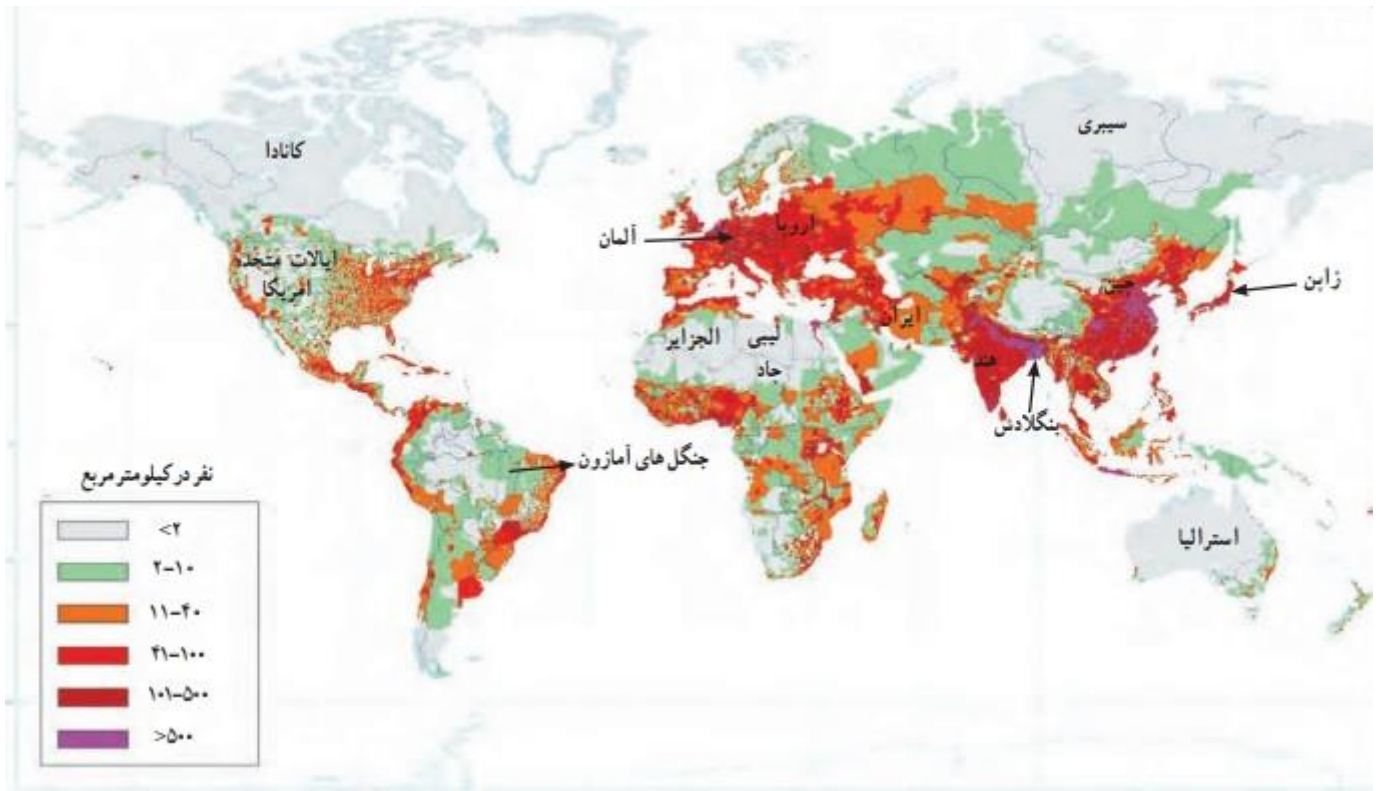
چنانچه در یک کشور برای آموزش صحیح و کار و تأمین شغل جوانان برنامه ریزی مناسب و سرمایه گذاری صورت بگیرد، رشد جمعیت و افزایش جمعیت جوان یک نعمت بزرگ و مایه پیشرفت خواهد بود.

امروزه در برخی کشورها، دولت ها برای جلوگیری از کاهش رشد جمعیت برنامه های مهمی برای تشویق به فرزندآوری طراحی و اجرا می کنند. از جمله:

- اعطای جایزه و کمک های مالی به خانواده هایی که صاحب فرزند می شوند،
- واگذاری مسکن،
- معافیت از پرداخت مالیات
- افزایش مرخصی تحصیلی و کاری مادران

پراکندگی جمعیت:

جمعیت در کره زمین به طور نامساوی و ناموزون پراکنده شده است. در برخی کشورها تراکم جمعیت کم است؛ در حالی که در برخی کشورهای دیگر تراکم بسیار زیادی مشاهده می شود.

عوامل طبیعی و انسانی پراکندگی جمعیت

برخی عوامل طبیعی و انسانی موجب جذب جمعیت به یک ناحیه می شود. به عکس، برخی عوامل منفی ممکن است از جذب جمعیت به یک ناحیه جلوگیری کند و یا حتی جمعیت را از یک مکان دفع کند.

عوامل انسانی پراکندگی جمعیت		عوامل طبیعی پراکندگی جمعیت	
دفع جمعیت	جذب جمعیت	دفع جمعیت	جذب جمعیت
جنگ و آشوب	شهرهای بزرگ	نواحی گرم و خشک	نواحی معتدل با باران کافی
نبودن امکانات و تسهیلات زندگی	پایتخت ها	نواحی سرد و مرتفع	نواحی دارای آب و هوای موسمی
*	مکان های گردشگری و زیارتی	خاک نامناسب	دشت ها و جلگه های آبرفتی و حاصلخیز
*	امکانات مناسب آموزشی، اقتصادی و بهداشتی و ...	کمبود منابع آب	نواحی دارای منابع آب کافی

جابه جایی جمعیت

یکی از عواملی که موجب افزایش یا کاهش جمعیت یک مکان می شود، **مهاجرت** است.

مهاجرت یعنی: رفتن مردم از جایی به جای دیگر به منظور کار یا زندگی.

انواع مهاجرت:

مهاجرت داخلی: جابجایی در داخل مرزهای یک کشور را مهاجرت داخلی می گویند. مانند:

مهاجرت روستاییان به شهر / مهاجرت کارگران فصلی

مهاجرت خارجی: مهاجرت از یک کشور به کشور دیگر را مهاجرت خارجی یا بین‌المللی می گویند.

مهاجرت اختیاری: در این نوع مهاجرت افراد با میل و تصمیم خود برای دستیابی به زندگی بهتر

به جای دیگری مهاجرت می کنند. (عظیم ترین مهاجرت اختیاری در قرن نوزدهم و بیستم،

مهاجرت بیش از ۱۰۰ میلیون نفر از مردم قاره اروپا به سرزمین های تازه تصرف شده،

یعنی آمریکای شمالی و جنوبی و استرالیا و سکونت در آنجا برای دستیابی به فرصتها و

منابع عظیم در این سرزمینها بوده است. مهاجرت نخبگان در عصر حاضر نیز جزء مهاجرت

های اختیاری به شمار می رود.

مهاجرت اجباری: افراد بدون میل خود و به دلایلی چون قحطی، خشکسالی و دیگر حوادث

طبیعی و یا جنگ ها و درگیری های سیاسی مجبور به ترک محل زندگی خود می شوند؛

مانند مهاجرت اجباری مردم فلسطین از سرزمین های اشغالی یا مهاجرت گروهی از مردم

افغانستان، سوریه یا عراق به کشورهای همسایه به دلیل شرایط جنگ و اشغال نظامی.

کشورهایشان توسط متجاوزان اسرائیلی و آمریکایی.

افزایش شهرنشینی

تقریباً در همه کشورها، به دلیل مهاجرت گسترده مردم از روستاها به شهرها به دنبال کسب درآمد

بیشتر و امکانات متأسفانه شهرنشینی رشد سریعی داشته است.

پیامدهای منفی رشد شهرنشینی:

ترافیک سنگین و آلودگی هوا، افزایش اختلاف طبقاتی، زاغه نشینی در حومه شهرها و وجود افراد

بی خانمان (کارتن خواب ها) و ...

خلاصه درس ۸ - مطالعات اجتماعی پایه نهم (بی عدالتی و نابرابری در جهان)

یکی از موضوعات مهم جهان که طی چند دهه اخیر توجه صاحب نظران را به خود جلب کرده، «**نابرابری جهانی یا بین المللی**» است.

نابرابری جهانی یعنی:

از نظر **ثروت و درآمد، کیفیت زندگی** مردم و دسترسی به مسکن مناسب، آموزش، بهداشت، اشتغال، گذران اوقات فراغت، و نظایر آن تفاوت های زیادی بین کشورها دیده می شود.

عوامل موثر در شکل گیری نابرابری در جهان:

مهم ترین عوامل خارجی به وجود آمدن نابرابری:

- ۱) استعمارگری و غارت کشورهای مختلف توسط کشورهای سلطه گر مانند: انگلستان، امریکا، فرانسه و ...
- ۲) اشغال نظامی کشورها
- ۳) دخالت در امور داخلی کشورها به شیوه های مختلف
- ۴) و جلوگیری از استقلال سیاسی و اقتصادی آنها.

مهم ترین عوامل داخلی به وجود آمدن نابرابری:

- ۱) وابستگی حکومت ها به بیگانگان
- ۲) استبداد
- ۳) وجود برخی فرهنگ ها و عادات غلط مانند تنبلی یا کم اهمیت انگاشتن کار و تلاش
- ۴) نبود مدیریت صحیح و غفلت از استعدادها و ظرفیت های داخلی هر کشور
- ۵) نبودن وحدت و مشارکت بین مردم

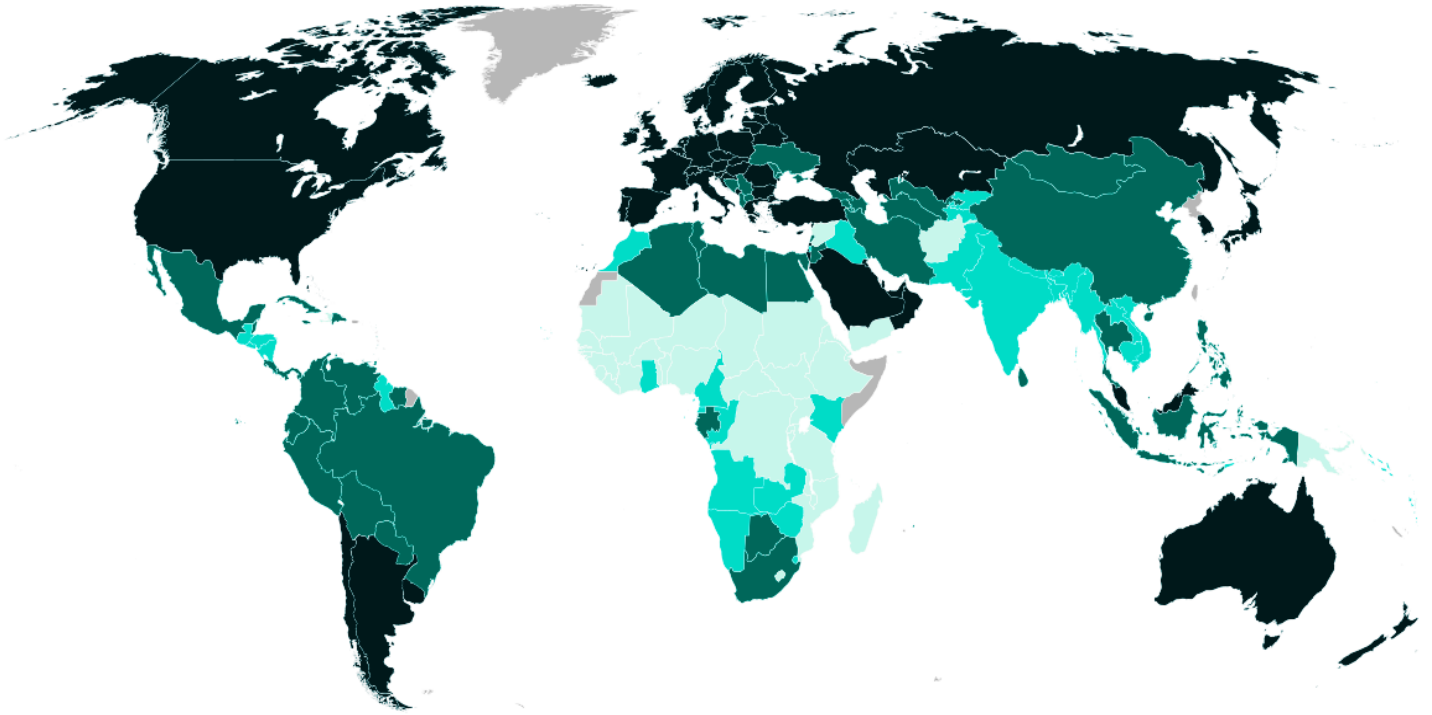
به عقیده صاحب نظران **عامل اقتصادی** و عناصری چون میزان تولید، درآمد، اشتغال و مانند آنها و عواملی مانند هویت، عزت، امنیت، آزادی، احساس شادی و رضایت از زندگی، بر زندگی افراد یک جامعه اثر می گذارند و می توانند کیفیت زندگی را خوب یا بد کنند.

شاخص توسعه انسانی چیست؟

شاخص توسعه انسانی ترکیبی است از سه معیار اقتصادی، بهداشتی و فرهنگی برای سنجیدن موفقیت در هر کشور.

برای پی بردن به شاخص توسعه انسانی موارد زیر اندازه گیری می شود:
(۱) درآمد و رفاه (۲) امید به زندگی یا متوسط طول عمر (۳) سواد و آموزشی

نقشه جهان از نظر شاخص توسعه انسانی (بر پایه داده‌های سال ۲۰۱۸، منتشر شده در ۲۰۱۹)
 از نظر شاخص توسعه انسانی، کشورها به چهار گروه تقسیم شده اند. کشور ما در گروه کشورهای با «توسعه انسانی بالا» قرار دارد.

نقشه جهان از نظر شاخص توسعه انسانی (بر پایه داده‌های سال ۲۰۱۸، منتشر شده در ۲۰۱۹).

الف) میزان درآمد و رفاه

این عامل **جنبه اقتصادی** دارد و به معنای **سطح مطلوب زندگی و رفاه اجتماعی** است. منظور از آن، این است که اعضای یک جامعه به چه میزان از درآمد کافی و شغل مناسب و قدرت خرید برخوردارند و به کالاها و خدمات مورد نیاز چون مسکن، پوشاک، غذا، آموزش، تفریح و فراغت و وسایل زندگی مناسب دسترسی دارند.

آمار و ارقام مربوط به وضعیت و رشد اقتصادی کشورها، در طی زمان ثابت نیست؛ برای مثال،

در نیمه دوم قرن بیستم **ژاپن، چین و برخی کشورهای آسیای جنوب شرقی چون سنگاپور، هنگ کنگ، کره جنوبی و مالزی** رشد اقتصادی سریعی داشته‌اند و توانسته‌اند با توسعه صنایع و صدور کالا به سایر نواحی جهان، جایگاه مهمی در اقتصاد جهانی به دست آورند. بعضی از کشورها نیز به دلایل مختلفی مانند بحران‌های سیاسی یا جنگ تحمیل شده به آنها، رشد اقتصادی مطلوبی نداشته‌اند مانند سوریه و عراق.

در برخی کشورها نیز ارقام بالای درآمد به دلیل وجود ذخایر نفت و گاز است.

ب) امید به زندگی یا متوسط طول عمر

امید به زندگی یا متوسط طول عمر در یک کشور یعنی تعداد سال‌هایی که انتظار می‌رود کودکی که در آن کشور به دنیا آمده است، عمر کند و زنده بماند.

میزان طول عمر یا امید به زندگی در یک جامعه نشان‌دهنده وضعیت سلامت و بهداشت در آن جامعه است.

متوسط طول عمر در کشورهای بیشتر است که:

- ۱) مردم آن کشورها در محیطی پاک و بدون آلودگی زندگی می‌کنند،
- ۲) به غذای کافی و آب سالم دسترسی دارند.
- ۳) و در صورت بیماری یا روبه‌رو شدن با حوادث، از امکانات درمانی و مراقبت‌های پزشکی پیشرفته برخوردارند.

به عکس، در کشورهای که مردم:

- ۱) دسترسی کافی به غذا یا آب آشامیدنی سالم ندارند.
- ۲) با کمبود پزشک و دارو و امکانات درمانی مواجه‌اند
- ۳) و همچنین در کشورهایی که گرسنگی و سوء تغذیه وجود دارد، امید به زندگی یا متوسط طول عمر پایین است.

(پ) سواد و آموزش

برای پی بردن به وضع آموزش در کشورها معیارهای مختلفی از جمله **میزان باسوادی بزرگسالان**، **میانگین سال های تحصیل** در یک کشور و **تعداد معلم به ازای دانش آموز** را در نظر می گیرند و بررسی می کنند.

منظور از میانگین سال های تحصیل، متوسط تعداد سال هایی است که دانش آموزان یک کشور در مدرسه حضور پیدا کرده و تحصیل کرده اند.

اکنون میزان امید به زندگی و میانگین سال های تحصیل را در چند کشور مقایسه کنید. از این مقایسه چه نتیجه ای می گیرید؟

مقایسه میانگین سال های تحصیل در چند کشور انتخابی (۲۰۱۷ میلادی)

سال	نام کشور
۱۴/۱	آلمان
۱۲/۶	نروژ
۱۲/۱	کره جنوبی
۱۰/۲	مالزی
۹/۹	آرژانتین
۹/۸	ایران
۸	ترکیه
۷/۸	چین
۵/۲	پاکستان
۴/۱	رواندا
۳/۸	افغانستان
۳/۵	سیرالئون

مقایسه امید به زندگی یا متوسط طول عمر در چند کشور انتخابی (۲۰۱۷ میلادی)

سال	نام کشور
۸۳/۹	ژاپن
۸۲/۳	نروژ
۷۹/۵	ایالات متحده آمریکا
۷۶/۷	آرژانتین
۷۶/۴	چین
۷۶/۲	ایران
۷۵/۵	مالزی
۶۶/۶	پاکستان
۶۴	افغانستان
۵۸/۹	موزامبیک
۵۳/۹	نیجریه
۵۲/۲	سیرالئون

❖ **در جدول مقایسه امید به زندگی، رتبه بندی کشورها بر اساس وضعیت مناسب سلامت و بهداشت صورت گرفته است.**

کشورهای ژاپن، نروژ و آمریکا در رتبه های اول تا سوم جدول قرار گرفته اند که نشان می دهد در این کشورها به دلیل برخورداری از (محیط پاک تر و آلودگی کم تر، دسترسی به غذای سالم و آب کافی و امکانات بهداشتی و درمانی مناسب) متوسط طول عمر مردم بیشتر است در مقابل کشورهای افریقایی موزامبیک، نیجریه و سیرالئون به دلیل برخورداری نبودن از وضعیت سلامت و بهداشت مناسب متوسط طول عمر کمتری دارند.

❖ **در جدول مقایسه میانگین سال های تحصیل، رتبه بندی کشورها بر اساس تعداد سال هایی که دانش آموزان این کشورها**

در مدارس حضور داشته و تحصیل کرده اند صورت گرفته است که بر این اساس، دانش آموزان کشورهای آلمان، نروژ و کره جنوبی به ترتیب بیشترین سال های تحصیل در مدارس را داشته اند و دانش آموزان کشورهای رواندا، افغانستان و سیرالئون به دلایل مشکلات اقتصادی، فرهنگی و سیاسی و... دارای کمترین دوران تحصیل در مدارس بوده اند.

خلاصه درس ۹ - مطالعات اجتماعی پایه نهم (ایرانی متحد و یکپارچه)

وضع سیاسی ایران هنگام تأسیس حکومت صفوی:

- ۱) کشور ما حکومت واحد و قدرتمندی نداشت و دچار تفرقه و تجزیه شده بود.
 - ۲) حاکمان بخش های مختلف ایران با هم در جنگ بودند.
 - ۳) امنیت و آرامش شهرها و روستاها از بین رفته و امور کشور مختل شده بود.
- حمله حکومت های همسایه به مرزهای ایران (از جمله امپراتوری عثمانی از سمت غرب و ازبکان از سمت شمال شرقی)

شکل گیری حکومت صفوی

شیخ صفی الدین اردبیلی (۷۳۵-۶۵۰ق) از مشایخ معروف زمان خود بود که مذهب شیعه داشت. خانقاه او در اردبیل مورد توجه مردم و حاکمان محلی بود.

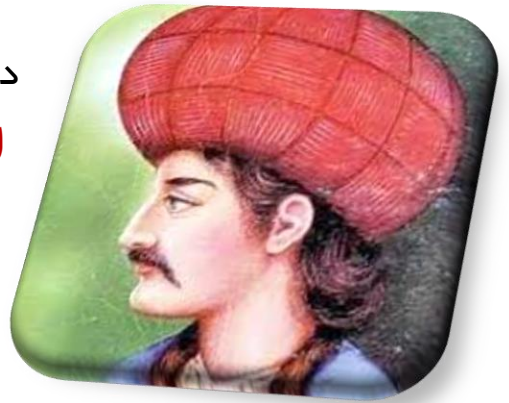
خانقاه شیخ صفی در اردبیل

(خانقاه یا خانگاه به محل زندگی، آموزش، و گردهمایی و فعالیت درویشان و صوفیان گفته می شود).

ایل های مختلف ترک که ساکن مناطق شمال و شمال غربی ایران بودند، و مذهب شیعه داشتند مهم ترین طرفداران خاندان شیخ صفی شدند. این ایل ها به قزلباش معروف بودند.

به قدرت رسیدن شاه اسماعیل:

در ابتدای قرن ۱۰ ق یکی از نوادگان شیخ صفی به نام **اسماعیل** به قدرت رسید.

اسماعیل صفوی به کمک نیروی نظامی **قزلباش ها**، نخست برخی **حکومت های محلی در شمال غربی** را شکست داد و پس از **تسلط یافتن بر تبریز**، خود را شاه ایران خواند.

تندیس شاه اسماعیل اول صفوی

مهم ترین اقدامات شاه اسماعیل پس از رسیدن به حکومت:

- ❖ مذهب شیعه را مذهب رسمی کشور اعلام کرد.
- ❖ حاکمان مناطق مختلف را یکی پس از دیگری از میان برداشت.
- ❖ با شکست دادن ازبک ها در خراسان، بر سراسر ایران مسلط شد.

مهمترین دشمنان صفویان:

ازبک ها در شرق و عثمانی ها در غرب بودند.

جنگ چالدران:

دلیل حمله سپاه عثمانی به ایران: سلطان عثمانی که از شکل گیری سلسله قدرتمند، مستقل و شیعه مذهب **صفویه** ناخشنود بود، با سپاهی عظیم راهی ایران شد.

علت شکست ایران در جنگ چالدران: در جنگی که میان سپاهیان دو کشور **ایران و عثمانی** در محل **چالدران** (در نزدیکی شهر خوی امروزی) رخ داد، با وجود **شجاعت زیاد شاه اسماعیل و سربازانش**، سپاه عثمانی به دلیل استفاده از **سلاح های آتشین مانند توپ و تفنگ** که سپاه ایران از آنها بی بهره بود، به پیروزی رسید.

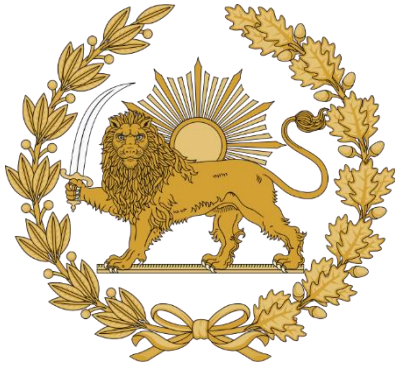
پس از شاه اسماعیل پسرش، **تهماسب**، به حکومت رسید. او با **سر و سامان دادن به اوضاع داخلی و دفع حمله های ازبکان و دولت عثمانی**، موفق شد حکومت صفوی را **تثبیت و تحکیم** کند.

شاه تهماسب پایتخت را از تبریز به قزوین انتقال داد؛ زیرا تبریز همواره در معرض هجوم سپاه عثمانی بود.

سلسله صفوی در اوج قدرت:

شاه عباس اول (پنجمین شاه صفوی) حکومت صفوی را به اوج قدرت

رساند.

نشان نظامی دوره صفویه

❖ او ازبک ها و عثمانیان را شکست داد.

❖ پایتخت را از قزوین به اصفهان - در مرکز ایران - منتقل

کرد.

حکومت صفوی در سرایش سقوط:

سیاست کشتن و کور کردن شاهزادگان و جلوگیری از حکومت آنها بر ولایت ها، باعث شد پادشاهان صفوی پس از

شاه عباس اول امور کشورداری را نیاموزند.

در نتیجه چنین سیاستی، و ضعف و بی لیاقتی شاهان، مقام های کشوری و لشکری دچار اختلاف و درگیری شدند

و از انجام دادن مسئولیت های مهم خود بازماندند. بنابراین، امور حکومت مختل شد و هرج و مرج کشور را فرا

گرفت.

در چنین اوضاع نابسامانی، گروهی از افغان ها در قندهار سر به شورش برداشتند و پس از پیروزی بر حاکم آن ولایت، به سوی اصفهان حرکت کردند. سلطان حسین صفوی که در اواخر حکومتش ضعیف شده بود نتوانست در مقابل گروه مهاجم خارجی مقابله کند. پس از چند ماه محاصره، به ناچار تسلیم شد و به این ترتیب، محمود افغان، سردسته شورشیان، بر پایتخت و قسمت هایی از ایران مسلط شد.

محمود افغان

صفویان کشور را چگونه اداره می کردند؟

(۱) در رأس حکومت صفوی شاه قرار داشت. شاهان صفوی، اختیارات زیادی داشتند و با استبداد بر کشور حکومت می کردند. همه مقام های کشوری و لشکری مطیع فرمان شاه بودند و اجازه نداشتند مخالف خواست و اراده او عمل کنند.

(۲) بعد از شاه، وزیر بزرگ قرار داشت که به او اعتمادالدوله نیز می گفتند.

او مسئول امور اداری و مالی کشور بود اما در مقابل شاه قدرت و اختیار چندانی نداشت.

(۳) فرماندهان نظامی نیز در اداره حکومت صفوی نقش مهمی داشتند و علاوه بر فرماندهی سپاه، معمولاً

حاکم ولایت های مهم نیز بودند.

شاه عباس اول برای تقویت حکومت مرکزی و جلوگیری از نافرمانی و بی‌نظمی سران ایل قزلباش، چه کرد؟

- ❖ حکومت ولایت‌ها را از آنان گرفت و به افرادی غیر از قزلباش‌ها سپرد.
- ❖ همچنین در کنار سپاه قزلباش، سپاه جدیدی از افراد غیر قزلباش تشکیل داد.
- ❖ و با کمک گرفتن از اروپاییان، این سپاه را به تفنگ و توپ مجهز کرد.

اروپاییان در راه ایران

هم زمان با به قدرت رسیدن سلسله صفوی، کشورهای اروپایی، وارد قرون جدید شده بودند. قرن‌های ۱۶ تا ۱۹ میلادی را در تاریخ اروپا قرون جدید می‌نامند. اروپاییان با ساختن کشتی‌های بزرگ و مجهز به توپ‌های جنگی، ملت‌های دیگر و سرزمین‌های آنها را غارت کردند و بخش‌های وسیعی از قاره‌های آمریکا، آفریقا و آسیا را مستعمره خود کردند.

کشورهای پرتغال، اسپانیا، انگلستان و فرانسه پیشگامان استعمار بودند.

در آستانه تأسیس سلسله صفوی، پرتغالی‌ها جزایر و سواحل جنوبی ایران را تصرف کرده و تجارت خلیج فارس و دریای عمان را در اختیار گرفته بودند. شاه اسماعیل صفوی به دلیل نداشتن کشتی‌های جنگی نتوانست در برابر پرتغالی‌ها کاری از پیش ببرد اما شاه عباس اول به کمک کشتی‌های جنگی انگلستان، پرتغالی‌ها را از سواحل و جزایر ایران بیرون راند.

اوضاع تجارت و رابطه با اروپاییان در دوران صفویه:

در دوران صفویه و با افزایش اقتدار و امنیت در کشور، تولید و تجارت افزایش یافت و ایران با برخی از کشورهای اروپایی روابط سیاسی و بازرگانی برقرار کرد. در آن زمان اروپاییان شرکت‌های بزرگ تجاری تأسیس کرده بودند و می‌خواستند که روابط تجاری خود را با دیگر کشورها مخصوصاً ایران افزایش دهند و در این مسیر به رقابت می‌پرداختند. به همین دلیل، نمایندگان را برای عقد قراردادهای بازرگانی به کشور ما فرستادند.

خلاصه درس ۱۰ - مطالعات اجتماعی پایه نهم

(اوضاع اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی ایران در عصر صفوی)

زندگی اجتماعی

دلایل رونق زندگی اجتماعی و اقتصادی در دوران صفویه:

- ❖ به دلیل وجود حکومت مرکزی نیرومند
- ❖ برقراری نظم و امنیت در سراسر کشور

جمعیت ایران در آن دوره حدود ۱۰ میلیون نفر تخمین زده می شود.

زندگی روستایی در دوران صفویه:

بیشترین ساکنان ایران در دوران صفویه به

ترتیب:

روستایان و کوچ نشینان بودند که به

کشاورزی، دامداری و صنایع دستی

اشتغال داشتند.

به عقیده شاردن، جهانگرد اروپایی در

دوران صفویه وضع دهقانان ایران بهتر از وضع دهقانان در اروپا بوده است.

یکی از منابع عمده درآمد حکومت صفوی، مالیات بود که از کشاورزان و دامداران می گرفتند.

زندگی شهری در دوران صفویه:

در دوره صفوی شهرنشینی در ایران رونق گرفت. در آن زمان، حدود ۱۰ تا ۱۵ درصد

ایرانیان در شهرها زندگی می کردند.

شهرنشینان بیشتر مقام های حکومتی، نظامیان، روحانیون، بازرگانان، پیشه وران و

صنعتگران بودند.

شکوفایی صنعت

مهمترین محصولات صادراتی ایران در دوره صفویه:

خشکبار، پارچه های مخملی، ابریشمی و حریر و نیز قالی های نفیس بود که به کشورهای همسایه و

برخی کشورهای اروپایی صادر می شد.

صنعت بافندگی یکی از صنایع پررونق ایران بود که در کنار رونق **صنعت ابریشم** در دوره صفوی شکل گرفت و با **صنعت نساجی اروپا** رقابت می کرد.

در دوره **شاه عباس اول**، **کارگاه های بافندگی** بزرگ و متعددی در **اصفهان، کاشان، یزد، مشهد، استرآباد (گرگان)، گیلان** وجود داشت.

شاه و اعضای خاندان او مالک بیشتر این کارگاه ها بودند.

صنعتگران ایرانی در **صنایع کاشی، چینی، چرم، جواهر، رنگ، صابون و جنگ افزارهای سنتی** از قبیل شمشیر و کمان نیز پیشرفت کرده بودند.

رونق تجارت

در عصر صفوی به دلیل **یکپارچه بودن سرزمین ایران و وجود نظم و امنیت در سراسر کشور**، **تجارت داخلی و خارجی** پررونق بود.

شاه عباس اول برای گسترش تجارت کوشش بسیاری کرد.

باشکوه ترین بازار ساخته شده در دوره صفویه **بازار قیصریه اصفهان** در شمال میدان نقش جهان بود.

مهم ترین دلایل رونق تجارت در دوران صفویه:

- (۱) برقراری نظم و امنیت در سراسر کشور
- (۲) وجود شبکه وسیعی از راه ها و کاروانسراها
- (۳) وجود امنیت در راه های ایران
- (۴) اقامت رایگان بازرگانان و مسافران در کاروانسراها
- (۵) رفتار پسندیده ماموران راهداری با مسافران

یکی دیگر از منابع درآمد حکومت صفوی، **عوارضی** بود که از **کاروان های تجاری** گرفته می شد.

کاروانسرای عصر صفوی (کرمانشاه)

شاهان صفوی، مخصوصاً **شاه عباس اول**، برای گسترش **تجارت خارجی** به شرکت های تجاری اروپایی اجازه دادند که در ایران فعالیت کنند.

پرسودترین کالای صادراتی در دوران صفویه صادرات ابریشم بود که در انحصار **شاه عباس** قرار داشت.

اسطرلاب دستگاه و صفحه مدور فلزی است که از جنس برنز یا برنج یا از آهن و فولاد یا تخته به طرز بسیار دقیق و ظریف و مستحکمی ساخته شده و برای مطالعات و محاسبات کارهای نجومی از قبیل پیدا کردن ارتفاع و زاویه آفتاب، محل ستارگان و سیارات و منطقه البروج و به دست آوردن طول و عرض جغرافیایی محل در تمام مدت شبانه روز و فصول مختلف سال بکار برده می شود.

شکوفایی علمی و فرهنگی

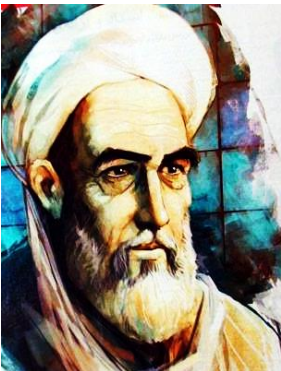
علم و آموزش: در دوره صفوی، تعلیم و تربیت مورد توجه بسیار بود.

در دوران صفویه در زمینه علم و آموزش چه اقداماتی صورت گرفت؟

- ❖ دعوت عالمان از مراکز علمی جهان به ایران.
- ❖ ساخت مدارس و کتابخانه های عظیم به ویژه در پایتخت های صفویان.
- ❖ وقف اموال و املاک بسیار جهت تأمین هزینه مدارس.

در آن زمان، به علوم و معارف دینی مانند تفسیر، فقه و حدیث بسیار توجه می شد. دیگر شاخه های علوم مانند طبیعیات (علوم تجربی)، ریاضیات، ادبیات، فلسفه، طب و نجوم نیز در مراکز علمی تدریس می شدند.

فیلسوفان و عالمان بزرگ عصر صفوی **میر داماد**، **ملاصدرا**، **شیخ بهایی** و **علامه محمدباقر مجلسی** بودند.

ملاصدرا

میرداماد

شیخ بهایی

علامه محمد باقر مجلسی

در دوره صفوی به سبب **کم توجهی پادشاهان به شاعران**، شعر و ادب فارسی مانند دیگر رشته ها **پررونق نبود**. با این وجود شاعران بزرگی مانند **صائب تبریزی** و **بیدل** متعلق به این دوران هستند.

هنر:

در زمان صفویان، با شکوفایی ذوق و استعداد هنری ایرانیان، هنرمندان بزرگی در رشته های مختلف هنری از جمله معماری، نقاشی، خوشنویسی، کتاب آرایبی و خاتم کاری شهرت یافتند.

خط نستعلیق / میر عماد حسنی قزوینی

مسجد شیخ لطف الله / اصفهان

جشن ها و آیین های دوران صفویه:**جشن ها:**

جشن نوروز و دیگر جشن های باستانی، اعیاد اسلامی مانند قربان، فطر و غدیر

آیین ها:

برگزاری آیین سوگواری امام حسین به شیوه روضه خوانی، سینه زنی و تعزیه

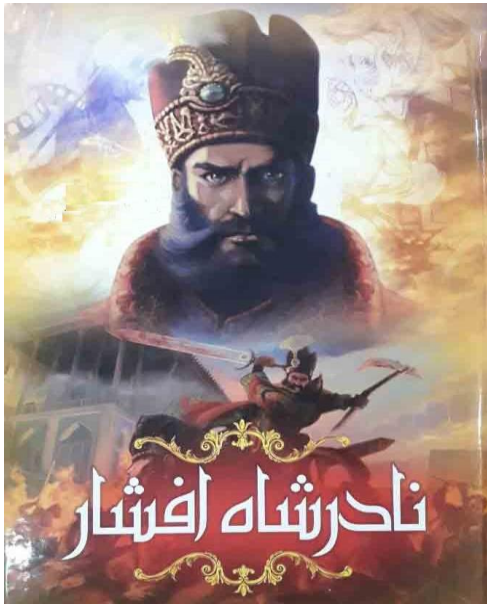
برپایی این جشن ها و آیین ها، تأثیر مهمی در افزایش همدلی و همبستگی مردم داشت.

کاخ چهل ستون در قزوین

خلاصه درس ۱۱ - مطالعات اجتماعی پایه نهم

(تلاش برای حفظ استقلال و اتحاد سیاسی ایران)

افشاریه: حکومت ناپایدار

در پی اوضاع آشفته کشور پس از تسلط افغان ها بر اصفهان و هجوم روسیه و عثمانی به مرزهای کشور، **نادر** که سرداری از **ایل افشار** بود با سپاهیان، نخست مهاجمان افغان را سرکوب و سپس نیروهای روسیه و عثمانی را از ایران بیرون راند. نادر پس از این پیروزی ها، بر تخت شاهی نشست. بدین ترتیب، سلسله افشاریه پایه گذاری شد. بیشتر دوره **۱۲ ساله** پادشاهی نادر به **نبرد با بیگانگان و فرونشاندن شورش های داخلی** گذشت.

حمله نادر به هندوستان:

نادرشاه در تعقیب **گروهی از افغان های شورشی** که به **هندوستان** گریخته بودند، به آن کشور لشکر کشید. او تا **دهلی** پیش رفت و با غنیمت های بسیار که با تصرف آنجا به دست آورده بود، به کشور بازگشت.

مرگ نادر

در سال های پایانی حکومت نادر، **نافرمانی ها و شورش های پیاپی** تأثیر روانی نامطلوبی بر او گذاشت. و به اطرافیان و سرداران خود **بدگمان** شد در نتیجه، فرماندهان سپاه نادرشاه که از جان خود می ترسیدند، او را به قتل رساندند.

زندیه: آرامش و آسایش گذرا

پس از قتل نادرشاه **سرانجام**، **کریم خان ایل زندیه**، با پیروزی بر دیگر مدعیان حکومت، بخش بزرگی از ایران به **جز خراسان** را به دست گرفت و **سلسله زندیه** را بنیان گذاشت. کریم خان به جای عنوان شاه، **لقب وکیل الرعایا**، یعنی **نماینده مردم**، را برای خود برگزید.

❖ او به رفاه عمومی مردم توجه می کرد.

❖ به صلح، آسایش و آرامش آنها اهمیت می داد.

❖ و می کوشید از بروز ناامنی و شورش های داخلی جلوگیری کند.

دوران ۳۰ ساله فرمانروایی کریم خان چگونه سپری شد؟

- ❖ در این دوران، ثبات و آرامش نسبی در سراسر کشور به وجود آمد.
 - ❖ اوضاع اجتماعی و اقتصادی بهتر شد.
 - ❖ بناهای مهمی مانند **بازار وکیل، مسجد وکیل، حمام وکیل و ارگ کریم خان** در **شیراز، پایتخت زندیه**، ساخته شد.
 - ❖ و فعالیت های علمی و فرهنگی در آن شهر رونق گرفت.
- قدرت گرفتن **خاندان زند** در ایران، تقریباً مصادف با تسلط **انگلستان بر هندوستان** بود.

قاجاریه: گسترش نفوذ و دخالت کشورهای استعمارگر

ایل قاجار یکی از ایل های **ترک تبار** ایران بود. آقامحمدخان قاجار در تلاش برای رسیدن به حکومت پس از مدتی جنگ و گریز **لطفعلی خان زند آخرین فرمانروای زندیه** را شکست داد. و با تسلط بر سراسر ایران **حکومت قاجار** را بنیان گذاشت و **تهران** را به پایتختی برگزید. پس از مرگ آقامحمدخان به دست خدمتکارانش، برادرزاده او **فتحعلی شاه** به قدرت رسید.

دوره حکومت **فتحعلی شاه**، هم زمان با آغاز نفوذ و دخالت گسترده کشورهای **روسیه، انگلستان و فرانسه** در ایران بود.

فتحعلی شاه قاجار

اوضاع اروپا:

دوره قاجاریه همزمان با شکل گیری **انقلاب صنعتی در اروپا** بود. که از **انگلستان** آغاز گردید.

عواملی که به شکل گیری انقلاب صنعتی در اروپا کمک کرد:

- ❖ سرازیر شدن ثروت افسانه ای **سرزمین های استعمار شده** مانند **هند و قاره آمریکا** توسط اروپاییان.
- ❖ **نظام گسترده برده داری** آفریقاییان و تجارت پرسود آن.

نتایج انقلاب صنعتی در اروپا:

- ❖ نیروی ماشین و ابزارهای صنعتی جای نیروی انسان و ابزارهای دستی را در تولید گرفت.
 - ❖ سرعت و میزان تولید افزایش یافت.
 - ❖ قدرت اقتصادی، نظامی و سیاسی کشورهای اروپایی افزایش پیدا کرد.
 - ❖ رقابت های استعماری بین کشورهای اروپایی افزایش بیشتر شد.
 - ❖ نابرابری در سطح جهانی گسترش یافت.
- در انقلاب صنعتی تنها هدف اصلی، **افزایش تولید و فروش بیشتر** بود.
- یکی از پیامدهای مخرب انقلاب صنعتی، **آسیب شدید به محیط زیست** بود.

حمله روسیه به ایران:

روسیه با برنامه ها و فعالیت های **پتر کبیر** به کشوری قدرتمند و استعمارگر تبدیل شد. یکی از اهداف استعماری این کشور، **رسیدن به آب های خلیج فارس و اقیانوس هند** بود.

در زمان **فتحعلی شاه**، روسیه با ارتشی مجهز به **سلاح های جدید و آشنا با فنون جنگی تازه** به قلمرو ایران در **قفقاز** حمله کرد. و پس از ۱۰ سال جنگ نابرابر با سپاه ایران، به پیروزی رسید. که به موجب آن عهدنامه گلستان را بر ایران تحمیل کرد.

عهدنامه گلستان:

به موجب این عهدنامه، ایالت های **گرجستان** و **داغستان** و شهرهای **باکو** و **گنجه** از حاکمیت ایران خارج شدند و تحت حاکمیت روسیه قرار گرفتند.

مردم ایران با فتوای علما در تلاش برای بازپس گیری مناطق اشغالی بسیج شدند، در این نبرد نیز روسیه با تمام قوا و تجهیزات بار دیگر به پیروزی رسید و عهدنامه ترکمان چای را به کشور ما تحمیل کرد.

عهدنامه ترکمان چای:

بر اساس این قرارداد:

- ۱) سرزمین های ایرانی شمال رود ارس به تصرف روسیه درآمد.
- ۲) ایران از داشتن **کشتی جنگی** در دریای مازندران **محروم** گردید.
- ۳) و مجبور به پرداخت **غرامت** شد.

معاهدات خسارت بار گلستان و ترکمان چای تحت تاثیر علل مختلفی رخ داد:

ضعف در فرماندهی و بخشی از لشکر، خیانت برخی از درباریان، انزوای برخی شخصیت های کارآمد مانند قائم مقام، فریب کاری روس ها و میانجیگری خائنه انگلیس.

در اوایل دوره قاجار، **مهمترین مستعمره انگلستان یعنی هندوستان**، با ایران همسایه بود.

اهداف و برنامه های استعماری انگلستان در ایران:

هدف انگلستان از برقراری ارتباط با حکومت قاجار:

❖ این بود که نگذارد کشورهای رقیب از طریق ایران به هندوستان دسترسی پیدا کنند.

در عهدنامه میان ایران و انگلستان در زمان فتحعلی شاه:

حکومت قاجار تعهد کرد که به هیچ کشوری اجازه ندهد از خاک ایران به هندوستان لشکرکشی کند. انگلیسی ها نیز متعهد شدند که در صورت حمله کشورهای دیگر به ایران، به حکومت قاجار کمک های مالی و نظامی کنند.

اقدامات انگلستان در دوران محمدشاه و ناصرالدین شاه:

❖ با لشکرکشی به خلیج فارس و حمله به جزایر و بنادر ایران، حکومت قاجار را مجبور کرد که به جدایی افغانستان از ایران رضایت دهد.

❖ انگلیسی ها، ناصرالدین شاه را نیز وادار کردند که با جدایی قسمت شرقی سیستان و بلوچستان از ایران موافقت کند.

❖ تعدادی از جزایر ایرانی خلیج فارس را اشغال و به پایگاه نظامی خود تبدیل کردند.

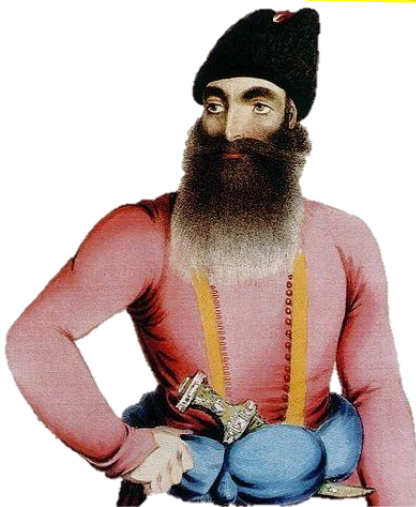
خلاصه درس ۱۲ - مطالعات اجتماعی پایه نهم

(در جست و جوی پیشرفت و رهایی از سلطه خارجی)

شکست های نظامی و سیاسی از روسیه و انگلستان استعمارگر در دوره قاجار با وجود نتایج زیانبار، ایرانیان را بیش از پیش متوجه ارزش علم کرد و توانمندی های صنعتی اروپاییان را آشکار ساخت.

تلاش برای نوسازی و اصلاح امور کشور

عباس میرزا، ولیعهد فتحعلی شاه و فرمانده لشکر ایران در جریان جنگ با روسیه، متوجه تأثیر علم و صنعت بر پیشرفت های نظامی آن کشور شد و به این نتیجه رسید که تعداد زیاد سپاهیان ایران و دلاوری و فداکاری های آنها، برای پیروزی کافی نیست. از این رو به فکر نوسازی و اصلاح امور کشور افتاد.

اقدامات عباس میرزا در زمینه نوسازی و اصلاح امور کشور:

❖ فرستادن افرادی به انگلستان برای فراگیری علوم و فنون

جدید در رشته های فنی، نظامی و پزشکی .

❖ دستور داد برای آگاهی از اوضاع کشورهای اروپایی، کتاب هایی را

در موضوع تاریخ آن کشورها به فارسی ترجمه کنند.

در آن دوره صنعت چاپ تازه به ایران راه یافته بود.

عباس میرزا در آستانه لشکرکشی برای دفاع از هرات که به اشغال انگلیس متجاوز درآمده بود، به طرز مشکوکی، از دنیا رفت و فتحعلی شاه، محمد میرزا فرزند عباس میرزا را به ولیعهدی برگزید.

میرزا تقی خان امیرکبیر یکی دیگر از کسانی بود که در دوره قاجار، کارهای مهمی را برای نوسازی و اصلاح

امور ایران انجام داد. ناصرالدین شاه در ابتدای سلطنتش، امیرکبیر را به صدراعظمی منصوب کرد و در

اداره کشور به او اختیار کامل داد.

در زمان ناصرالدین شاه و آغاز صدارت امیرکبیر، حکومت قاجار با مشکلات بزرگی روبرو بود از جمله:

✓ شورش در ایالت ها

✓ دخالت های خارجی

✓ بی نظمی و اختلال در امور کشوری و لشکری

✓ خالی بودن خزانه

اقدامات امیر کبیر پس از رسیدن به صدارت:

- ❖ برقرار کردن امنیت و آرامش در کشور
- ❖ نوسازی تشکیلات حکومتی
- ❖ مبارزه با مفسد اداری و اقتصادی
- ❖ تأسیس مدرسه دارالفنون
- ❖ استخدام معلمانی از کشورهای روسیه و انگلستان (مثلاً از اتریش) برای تدریس در مدرسه دارالفنون
- ❖ در زمینه **سیاست خارجی**، توجه ویژه ای به **حفظ استقلال کشور** داشت و درصدد **قطع نفوذ روسیه و انگلستان** در ایران بود.

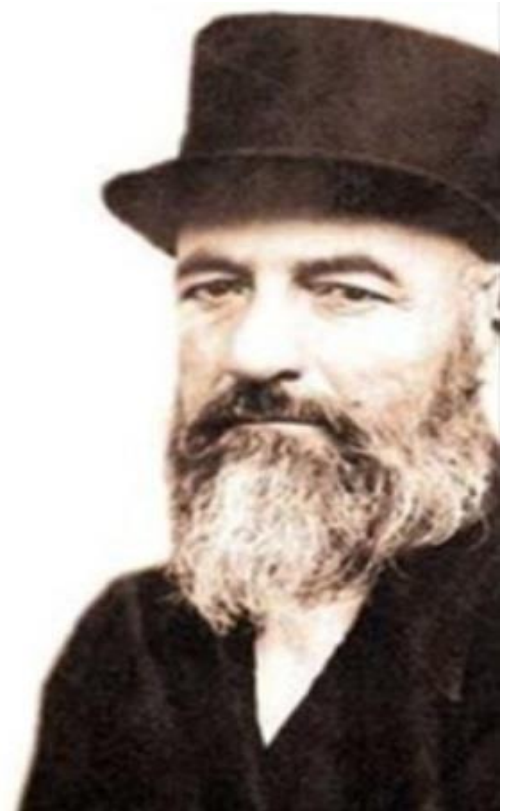
مدرسه دارالفنون مدتی پس از برکناری امیر کبیر و چند روز پیش از قتل او شروع به کار کرد.

سرانجام، **ناصرالدین شاه** تحت تأثیر برخی **نوطه چینی ها**، **دستور قتل امیر کبیر** را داد و ایران را از خدمات ارزشمند او محروم کرد.

ایران مهد برخی مراکز علمی بزرگ (همچون نظامیه ها و دانشگاه های مشهور مانند جندی شاپور) در طول تاریخ بود. ایران به ویژه در **دوره قاجار**، به دلایل مختلفی از جمله: **نالایق بودن برخی حاکمان**، شاهد کندی و توقف رشد و نوآوری های علمی بود.

پس از آشنایی ایرانیان با پیشرفت های ایجاد شده در اروپا، برخی افراد از جمله **میرزا حسن رشديه** تصمیم گرفتند تا مدارس جدیدی در ایران بر اساس روش های جدید تعلیم و تربیت عمومی، تأسیس کنند.

گسترش مدرسه های جدید:

میرزا حسن رشديه، بنیان گذار مدارس به سبک جدید در ایران

مبارزه با نفوذ و سلطه اقتصادی بیگانگان

کشورهای استعمارگر **روسیه و انگلستان** در دوره ناصرالدین شاه به امتیازهای اقتصادی مهمی در ایران دست یافتند.

امتیازهای واگذار شده به روس ها	امتیازهای واگذار شده به انگلیس
شیلات شمال، بانک استقراضی روس، تشکیل نیروی قزاق، احداث راه شوسه بین انزلی و قزوین، قرارداد گمرکی	احداث تلگراف، بهره برداری از جنگل ها و منابع و معادن ایران به جز طلا و نقره (روبتیر)، کشتیرانی در کارون، بخت آزمایی (لاتاری) تاسیس بانک شاهنشاهی، خرید و فروش انحصاری توتون و تنباکو، استخراج معادن نفت (دارسی)

صنعت و بازرگانی کشور ما با واگذاری این امتیازها آسیب های فراوانی دید. شرکت های بازرگانی خارجی در بیشتر شهرهای ایران شعبه هایی تأسیس کردند و به خرید و فروش مشغول شدند. این شرکت ها معمولا کالاهای اروپایی را **بدون پرداخت حقوق گمرکی و یا با حقوق گمرکی بسیار ناچیزی** وارد کشور می کردند. تولیدکنندگان و بازرگانان ایرانی چون نمی توانستند با این شرکت ها رقابت کنند، روز به روز ضعیف تر و دچار ورشکستگی شدند.

دلیل مخالفت گسترده مردم با امتیازات اقتصادی به روسیه و انگلستان:

مردم مسلمان ایران می دانستند که واگذاری امتیازهای اقتصادی به روسیه و انگلستان **موجب تسلط هرچه بیشتر بیگانگان بر منابع ثروت و بازار کشورشان** می شود. بنابراین، با واگذاری برخی از این امتیازها، مخالفت کردند.

نهضت تنباکو:

دلیل شکل گیری نهضت تنباکو:

این نهضت یکی از گسترده ترین جنبش های اجتماعی بود که در **اعتراض به واگذاری امتیازهای اقتصادی به بیگانگان** شکل گرفت.

در دوره ناصرالدین شاه، **توتون و تنباکو** از عمده ترین محصولات کشاورزی ایران بود.

امتیاز توتون و تنباکو:

در زمان ناصرالدین شاه یک نفر انگلیسی به نام **تالبوت** با پرداخت رشوه به درباریان، امتیاز انحصاری خرید و فروش توتون و تنباکوی ایران را به **مدت پنجاه سال** به دست آورد. **براساس این امتیاز**، ایرانیان نمی توانستند محصول توتون و تنباکوی خود را به کسی غیر از او بفروشند. در مقابل، تالبوت نیز تعهد کرده بود که هر سال ۱۵۰۰۰ لیره انگلیس به همراه یک چهارم سود سالانه خود را به حکومت ایران پرداخت کند.

مردم و به ویژه **بازرگانان** با آگاهی به نتایج زیان بار اقتصادی این امتیاز، در شهرهای مختلف شروع به مخالفت کردند.

روحانیان در صف مقدم این اعتراض قرار گرفتند و خواهان لغو امتیاز تنباکو شدند. ناصرالدین شاه به خواسته مخالفان اعتنایی نکرد.

آیت الله میرزا حسن شیرازی، مرجع تقلید شیعیان در سامرا، در حمایت از نهضت، **استفاده از توتون و تنباکو را حرام اعلام کرد.**

این حکم شرعی سبب شد که **مردم و حتی کارکنان کاخ ناصرالدین شاه، قلیان ها را بشکنند. و از مصرف توتون و تنباکو خودداری کنند.**

با اوج گرفتن نهضت، ناصرالدین شاه مجبور شد امتیاز را لغو کند و غرامت و خسارت نیز به تالبوت بپردازد.

متن فتوای آیت الله میرزا حسن شیرازی

اهمیت موفقیت نهضت تنباکو از نظر سیاسی و اجتماعی:

سیاسی: نهضت تنباکو نخستین حرکت جدی مردم ایران برای رهایی از نفوذ و سلطه خارجی و ایستادگی در برابر ستم داخلی بود.

اجتماعی: پیروزی آن حس اعتماد به نفس و روحیه مقاومت و مبارزه را در مردم تقویت کرد.